

Беларусь — беларусы

Зварот да беларускай грамадскасці і прэсы

Больш як паўстагодзя найбуйнейшы цэнтр беларускасці ў Заходній Еўропе — Беларуская каталіцкая місія ў Лондане — служыў і працягвае служыць культурным, рэлігійным, адукацыйным і асветным патрэбам нашае нацыянальнае супольнасці. Сёння сюды прыйшла бяда. Сёння самому цэнтру патрэбная падтрымка суродзічаў.

Ад самага свайго заснавання ў 1947 г. місія была і застаецца не толькі асяродкам рэлігійнага жыцця, але таксама месцам захавання і ўзгадавання духу беларускасці. Яна — дом для наших нацыянальных і дабрачынных арганізацый (Згуртавання беларусаў Вялікабрытаніі (ЗБВБ), Англа-беларускага таварыства, Камітэта дапамогі ахвярам радыяцыі), беларускай дзіцячай школкі. Місія — месца, куды беларусы на працягу дзесяцігоддзяў збіраюцца ў дні наших нацыянальных святаў, дзе ладзяцца лекцыі і навуковыя ды літаратурныя канферэнцыі, дзе выдаюцца беларускія кнігі і газеты, роўбяцца пераклады. У пачатку 1970-х гадоў святары каталіцкае місія сталі заснавальнікамі і першымі ахвярадаўцамі Бібліятэцкі імя Ф. Скарыны — славутай Скарынаўкі, найбуйнейшага па-за межамі Бацькаўшчыны збору беларускай і беларусазнаўчай літаратуры. Багатае і разнастайнае духоўнае і культурнае жыццё беларуское супольнасці ў Брытаніі ды Еўропе немагчыма ўяўвіць без каталіцкае місіі ды без ахвярае працы ейнага кіраўніка, а. Аляксандра Надсана. У часы, калі беларуское жыццё на Бацькаўшчыне знаходзіцца пад уцікам, Лонданскі асяродак застаецца адным з апіршчак нацыянальнага духу.

Сэрцам Беларуское місія ды рэлігійна-культурнага цэнтра ў Лондане з'яўляецца Марыян Гаўз (Марыны дом) — дом, што месціцца царкву св. св. апосталаў Пятра і Паўла. Тут ужо больш за 50 гадоў супольщца штодзённа малітва за нашую

Бацькаўшчыну і народ, тут гучыць Боская Літургія па-беларуску, тут беларусы вянчаюцца, хрысціцца дзяцей, адпываюць памерых, сюды прыходзяць памалішца шматлікія госьці з Беларусі і дыяспары. Гэты будынак быў набыты на ахвяраванні беларусаў усяго свету. У цяжкія паваенныя часы, альпнушыся на чужыне, людзі часта аддавалі апошніе, бо верылі, што гэтым засноўваюць сталы беларускі асяродак. Доўгі час таямніцай для ўсіх нас быў факт, што Марыян Гаўз тады не стаў маёмасцю беларусаў. У выніку маніпуляцый і наступерак волі ахвярадаўца ён перайшоў ва ўласнасць структур Каталіцкай царквы ў Ватыкане. Цяпер Кангрэгация Усходніх цэркваў, якая заяўляе права на Марыян Гаўз, патрабуе высялення з яго беларуское місія і царквы.

Страга Марыян Гаўзу будзе мець трагічны і незваротны наступствы. Лонданская місія — сімвал і унікальны прыклад яднання нацыі без штучных канфесійных падзелаў — атрымае ўдар, ад якога ёй будзе надзвычай цяжка падняцца. Наша супольнасць у Брытаніі глыбока абурана рапшэннем царкоўных улад, якое сведчыць пра ігнараванне Ватыканам інтэрэсаў і духоўных патрэб беларусаў. Мы робім розныя заходы, каб змяніць ситуацыю. Нам неабходная, аднак, дапамога нашых суродзічаў у Беларусі ды ў іншых краінах. Мы верым, што салідарная намаганні многіх беларусаў могуць прынесці станоўчы плён.

Калі вы хочаце дапамагчы ў справе ўратавання Марыян Гаўзу, дасылайце лісты кіраўніку Кангрэгации Усходніх цэркваў, кардыналу Ігнацыю Мусу Давуду на адрес:

Sua Eminenza Cardinale Ignace Moussa Daoud, Prefetto della Congregazione per le Chiese Orientali, 00120 Città del Vaticano, Vatican City

27 красавіка 2002 г.

Зварот падпісалі дзеячы беларускіх суполак Вялікабрытаніі і Францыі.

Памёр Ігар Гермянчук

У панядзелак, 29 красавіка 2002 г., на 42 годзе жыцця памёр Ігар Гермянчук — рэдактар часопіса „Кур’ер”.

Нарадзіўся ён 1 студзеня 1961 г. у вёсцы Страковічы Светлагорскага раёна Гомельскай вобласці. Закончыў факультэт журналістыкі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Працаўваў карэспандэнтам газеты „Голос Радзімы”, а з 1987 г. — уласным карэспандэнтам агенцтва АПН „Новости” ў Беларусі. У 1991-1999 гадах узначальваў газету „Свабода”, якая ў пачатку дзесяцігоддзяў карысталася вялікай сімпатыяй чытачоў. За публікаванне пасля 1994 г. антыпрэзідэнцкіх матэрыялаў „Свабода” ў 1997 годзе была зачынена і выходзіла ў электронным варыянце, а ў 1998 годзе аднавілася пад назвай „Навіны”. У 1999 г. заснаваў ён часопіс „Кур’ер”, якога паспейшыў выдаць толькі дзеячы нумароў.

Займаўся палітычнай дзейнасцю. У 1990-1995 гадах быў дэпутатам Вярхоўнага Савета, членам фракцыі Беларускага народнага фронту. Удзельнічаў

у акцыях у абарону беларускай мовы і нацыянальной культуры. У 1996 г. удастоўся ўзнагароды Беларускага ПЭН-цэнтра „за высокі прафесіяналізм у барацьбе супраць аўтарытарнай дыктатуры ў Беларусі”.

Пахаваны на Усходніх (Маскоўскіх) могілках Мінска.

3 беларускага друку

Пра тое ды сёе

Хутка

Ужо ці не сёлета на Беларускай чыгунцы цягнікі змогуць развіваць хуткасць да 200 кіламетраў у гадзіну. Гэта стане магчымым дзякуючы сумеснай праграме арганізацыі хуткаснага руху Беларускай чыгункі і Міністэрства шляхоў зносін Расіі. Ідзе капітальны рамонт і рэканструкцыя магістралі Масква — Брэст. На маршруце Вязьма — Орша праходзіць эксплуатацыйныя выпрабаванні новы расійскі электравоз ЭП-200, які будзе вазіць цягнікі з хуткасцю 200 кіламетраў у гадзіну.

„Запчасткі”

„Запчасткі” для чалавека — ужо даўно не навіна. Ёсць у гэтым уклад і беларускіх вучоных. Апошнія іх дасягненне — матэрыял, што атрымаў назыву „Біясітал-II”. Гэты новы біямілантант, блізкі па хімічным складзе да натуральнай касцявой тканкі, працаваў вучоныя Беларускага дзяржаўнага тэхналагічнага ўніверсітэта. Яго з поспехам можна выкарыстоўваць для замены фрагментаў касцей, асабліва ў сківічна-тварнай хірургії.

„Боская камедыя”

Летась у Рыме паэт Уладзіміру Скарынкіну была ўручана прэмія таварыства „Дантэ Аліг’еры” за бліскучы пераклад геніяльнага паэта. Беларускамоўны варыянт „Боскай камеды” — ужо частка сусветнай культуры, частка сусветнай гісторыі, — піша ЛіМ. Зараз асобнік беларускамоўнай „Камеды” знаходзяцца ва ўсіх буйнейшых бібліятэках Еўропы. А Скарынкін вандруе са свету Дантэ ў свет Байрана, заняты перакладам „Дон Жуана”.

Сумныя прагнозы

Прагноз, які быў зроблены 20 гадоў назад, што ў 2000 годзе на зямным шары на рак павінны захварэць

20 мільёнаў чалавек, поўнасцю спрадзіўся. У Беларусі ў 2000 годзе было выяўлена 33 тысячи хворых са злакаснымі пухлінамі. Кожны 16 хвілін медыкі рэгіструюць новы выпадак раку. Штодня колькасць хворых на анкалагічную паталогію ў Беларусі павялічваецца на 90 чалавек.

У наступныя 20 гадоў анкалагічныя захворванні паясняць сардэчна-сасудзістую паталогію і выйдуть на першое месца сярод прычын смяротнасці насельніцтва планеты.

Неверагодныя „скарбы”

У Брэсце аператыўнікі „вылічылі” і арыштавалі беспрацоўную жанчыну і мужчыну-праграміста. На кватэры, якую здымала гэтае парачка, былі знайдзены неверагодныя „скарбы” — імёны ўсіх супрацоўнікаў пагранічнага пункта мытнага афармлення „Варшаўскі мост”, спіс асабовага складу ўсяго паста. На высокім прафесійным узроўні выкананы і 59 нумарных асабістых пячатак мытнікаў, 14 штампаў мытні „Захадні Буг” з рознымі нумарамі і 4 пагранічныя штампі. Сярод „рэчдокаў” значацца таксама два штампы мытні Літвы, штамп службы караніннага кантроля, капіравальна-размнажальная тэхніка, звыш двухсот чыстых бланкаў з пячаткамі і атрыбутамі розных замежных кампаній і фірм. Следчыя мяркуюць, што работа гэтай нелегальнай фірмы была паставлена на шырокую нагу.

Ало, ало...

Беларусь займае лідзіруюче месца па тэмпах тэлефанізацыі сярод краін СНД. На кожных 100 жыхароў рэспублікі маецца 30 телефонных нумароў. Амаль кожны трэці беларус мае тэлефон. А гродзенскі бард усё трубіць пра хамскую нацыю.

Вычытаў Рыгор Лясун

Суд над журналістамі перанесены

Суд над журналістамі „Пагоні” Міколам Маркевічам і Паўлам Мажэйкам зноў перанесены на няўзыначаны тэрмін. Пра гэта журналістам паведаміла па тэлефоне асабістая суддзя суда Ленінскага раёна Гродна Таццяна Клімава. Здарылася гэта літаральна праз чатыры гадзіны пасля таго, як Маркевіч атрымаў позму з’явіцца 3 мая на 11 гадзін „для ўздзелу ў судовым пасяджэнні”.

Суддзя Таццяна Клімава была прызначана весці працэс над журналістамі „Пагоні”, што абвінавачваюцца ў паклёпе на прэзідэнта Рэспублікі Беларусь, замест Мікалая Сяргейкі, які раптоўна

захварэў 9 красавіка — у дзень пачатку суда. Сваё ражэнне аб пераносе даты судовага пасяджэння Таццяна Клімава патлумачыла тым, што яна не паспівае да прызначанага ёй жа тэрміну „завершыць справу па наркотыках”.

Таццяна Клімава ў журналісцкім асяродзі Гродна вядомая тым, што ў 2001 годзе прызнала журналіста Анджэя Пісальніка вінаватым у „абразе гонару і годнасці”. Пазней ражэнне Таццяны Клімавай было адменена судом Гродзенскай вобласці ў касацыйным парадку.

Іван ПАУЛЁНАК
www.pahonia.com

Тэатральныя здольнасці...

[1 ♂ працяг]

на Маркевіч і Малгажата Карпюк з Гайнаўкі. Камісія прызнала таксама чатыры вылучэнні: Юстыне Койла і Аліцы Леанюк з Гайнаўкі ды Жанэце Ролі і Юстыне Юрчук з Бельска.

Сярод школьніх тэатральных калектываў найлепшы быў калектыў з Бельскага белліцэя (першое месца). Ён выступіў з пастаноўкай пэдагагічнай п'есы „Курган” Янкі Купалы. Другое і трэцяе мес-

цы занялі калектывы з Гайнаўкі: другое за п'есу „Пінская шляхта” і трэцяе — за сцэнку „Чаравічкі-туфелькі”. Для юных самадзеяльных аўтараў былі таксама індывидуальныя ўзнагароды. Зноў Наталля Лемеш добра прайвіла сябе ў ролі Дзясяцкага („Пінская шляхта”), а Андрэй Сыльвястрак (Дзед Тамаш) і Дарыюш Баена (Гусляр) у пастаноўцы „Курган”.

Тэкст і фота Янкі Целушэцкага

Вачыма паляка

Чую гешэфт!

Смела кажу — Беласток на гандлі стаіць. Так было здавайны, за справай жыдоў. Так ёсьць і сёння, пры вялікім узделе на Юравецкай і „Madro” суседзяў з Беларусі. Можа быць аграмадным базарам дзякуючы *Via Baltica*, шляху, які, згодна з абязанкай Уніі працы і яе віцэ-прем'ера, а заадно і міністра інфраструктуры Марка Поля, прабягаць будзе цераз сталіцу нашага ваяводства.

Так, вось, мне началося думанца пра беластоцкі гандаль, калі два разы падрад рэклама аднаго з супермаркетаў вытесніла Вандала Арлянскага з апошняе старонкі мае „Нівы”. Мяркую, што Вандал не абразіцца на супермаркет, як уласнікі блізкіх крамак, якія баяцца яго экспансіўнай канкурэнцыі. У сувязі з тым, што Вандал менш заробіць за свае апошнія старонкавыя думкі, можа

нават купіць сваёй Агаце ў маркеце святочны кошычак па нізкай цане. Але гэта ўжо яго „брошка”.

Тая рэклама прыгадала мне адну гандлёрную падзею з блізка паўекавай даўніны, якая страсянула ўсёй краінай. Тры гады пасля смерці Іосіфа Вісарыёна Сталіна, у атмасферы адлігі і самакрытыкі камуністычнай улады, 1 чэрвеня 1956 г. не ў іншым месцы, як толькі ў Беластоку, адчынена была першая ў Польшчы самаабслуговая крама! Якраз па вул. Ліповай, і, як бачым на захаваных здымках, там, дзе сёння начны самаабслуговы „Non Stop”. „Пакуль прыйшло да адкрыцця, тагачасны дырэктар Ваяводскага ўпраўлення гандлю М. Станкевіч штудзіраваў замежныя часопісы, каб апрацаўваць тэхнічную дакументацыю крамы і прадбачыць найбольш карысную яе функцыи

янальнасць і адаптаваць інтэр'ер магазіна да гэтай пары зусім непрыдатнага для такое формы гандлю”, — успамінала варшаўская „Gazeta Handlowa” ў канцы снежня 1979 г.

Крама выклікала аграмаднае зацікаўленне ва ўсёй краіне. Работнікі гандлю з'яджаліся ў Беласток з адлеглых рэгіёнаў на „агляд на месцы здарэння”. Першым дырэкторам быў П. Мазеўскі. На здымку бачым ля выходу касу, раздзеленую невялікім бар'ерам. На паліцах — шматлікія маркі віна айчыннага вырабу і брацкіх сацыялістычных краін. Віно тое карысталася вялікай папулярнасцю, прынамсі ў аўктывіве фатографа. Лазовыя кошыкі пакупнікі і пакупніцы запаўнялі якраз бутэлькамі. Не толькі імі. „Ніва” ад 24 чэрвеня 1956 г. пісала: „Кліент абслугоўваецца сам — бярэ спецыяльны кошык і выбірае сабе патрэбныя тавары, з якімі ідзе адразу ў касу. Усе тавары, такія, як цукар, мука і г.д. ёсьць загадзя ўзважаныя — ка сірша хутка лічыць суму і кліент плаціць гроши. Такім чынам пазбягаеца

доўгай чаргі і крама можа аблужыць у тро разы больш кліентаў, чым звычайная іншая. Таму штодзённая ўтарога дасягае ліку 25 000 зл.”

Так было. Цяпер у Беластоку паявіўся чарговы шанц, у барацьбе за гандлёвае першынство. Гэта *Via Baltica*. Можна разлічваць на тое, што праезджаючыя гэтым шляхам еўрапейцы хоць на хвіліну затрымаюцца ў беластоцкай метраполіі, каб паесці, што-небудзь набыць. Гандаль заквітніе! Як беларускі гой, чую ў гэтым гешэфт. Вось, прапаную адчыніць паблізу *Via Baltica* невялічкую самаабслуговую крамку з гаджэтамі, звязанымі з беларускай меншасцю нашага рэгіёна. Будуць кошыкі такія, як у той краме '56. Маю намер прадаваць уручную тканыя дарожкі, кашулы, ручнікі з беларускай вышыўкай, бел-чырвона-белыя сцягі, значкі з Пагоній!.. Хопіц і бульбянай кішкі ды сала. Вы яшчэ пабачыце, — буду мець на гэтым большую выгаду, чым супермаркет на Вандале Арлянскім!

Мацей Халадоўскі

Вясна ў полі

Гаспадары з Чыжоў пасялі ўжо ярыны і пасадзілі бульбу. Радуюцца яны азімымі пасевамі, але крыху трывожылі іх прымаракі.

— У Чыжах зямля дрэнаваная і таму ўсе пасялі ўжо ярыну. У гэтым годзе былі добрыя ўмовы для сяўбы, але пасля мароз стрымаў усход збожжа. Асабліва ячмень не любіць марозу. Азімана, пакуль, добра расце, — кажа Андрэй Ціханюк, солтыс Чыжоў. — Зараз крыху перапынку перад тым, як садзіць бульбу, то каля трактара раблю. Я саджу бульбу пазней, калі зямля ўплыла, то хутчэй яна расце. Раней механікаў клікалі, каб памяняць запчасткі ў трактары. Зараз паслугі дарагі і людзі самі навучыліся даводзіць да парадку машыны. Мой сын увесе час быў бы каля трактара, так любіць корпацца ў ім.

На дому спадарства Ціханюкоў шыльда з інфармацыяй аб скупцы трускалак. Людзі з Лянева і Чыжоў прывозілі сюды прадаваць іх, але ў мінулым годзе прадпрыемствы, якія куплялі трускалкі, плацілі вельмі мала, а нават абмяжоўвалі скупку. Гаспадары мелі клопаты, каб прадаць увесе сабраныя плён.

— Два гады таму плацілі яшчэ па 2,5 злотых за кілаграм трускалак, а ў мінультым годзе давалі па 70 грошоў за кілаграм і абмежавалі скупку да паўтоны ў дзень. Людзі ад'ядзжалі з трускалкамі дадому, а гэта ж не бульба і нельга іх перахоўваць, — кажа спадар Андрэй.

Андрэй Ціханюк гаспадарыць на 13 гектарах зямлі. Пасяёў многа пшаніцы. У яго многа лугоў, і таму гадуе 7 кароў.

— Трымаю яшчэ 14 свіней, бо ў горадзе слаба плацяць і трэба дапамагаць харчамі гарадскім дзесяцям. Сын працаў за 300 злотых у месяц. Другі сын жыве з намі, але таксама трэба памагаць, бо плацяць яму мала, — гаворыць спадар Андрэй. — Добра, што малако яшчэ бяруць, бо інакш то зусім дрэнна было б. Калі больш бялку, мала саматычных клетак і бактэрый, тады плацяць каля 90 грошоў за літр. Зараз вельмі добра прадаецца бульба — па 45-50 злотых за цэнтнер (весенню таксама нядрэнна плацілі — па 20-25 зл.). Аднак цяжка ўгадаць што сеяць ці садзіць, бо два гады таму за бульбу плацілі па 7-8 злотых за цэнтнер.

Дадатковым даходам спадарства Ціханюкоў з'яўляецца невялікі ганарапа за выконванне абавязкаў солтыса. Аднак, гэта пасада таксама патрабуе многа працы.

— Стараюся падказваць людзям у розных спраўах, але часам цяжка дапамагчы. Зараз такія парадкі, што ад пенсіянероў патрабуецца плаціць вялікія падаткі за гаспадарчыя будынкі. Мне, напрыклад, складана было б плаціць падаткі за абору і іншыя гаспадарчыя будынкі, калі б я перайшоў на пенсію, — тлумачыць солтыс. — Некаторым пенсіянерам і сам я падказваў, што адзіны выхад — браць у арэнду зямлю з Агенцтва рэструктурызацыі сельскай гаспадаркі і тады падаткі будуць намнога меншыя.

Аляксей Мароз

Не кіем, дык палкаю

Генеральная дырэकцыя Дзяржаўных лясоў звярнулася да міністра асяроддзя з прапановай уключэння новых лясных тэрыторый Белавежскай пушчы плошчаю больш за 1 000 гектараў у лік ахойных лясоў. Пасля гэтага плошча ахойных лясоў толькі ў Гайнайскай гміне складзе больш за 6 600 гектараў (або 40% усіх лясоў у гміне).

— Спрэчка за спосаб гаспадарання ў Белавежскай пушчы яшчэ не закончылася. Міністр асяроддзя Станіслаў Жаліхўскі не спыняе намаганняў, каб усю Белавежскую пушчу ўстанавіць суцэльнай ахойной тэрыторыяй, — сказаў адзін ляснік. — Генеральны дырэктар Дзяржаўных лясоў ідзе на кампраміс, прапануячы павялічыць тэрыторыю ахойных лясоў. Пасля размоў з дырэкцыяй Дзяржаўных лясоў міністр асяроддзя згодны спыніцца на нашай прапанове. Нам цяжка працаваць павелічэнне абшараў ахойных лясоў, паколькі гэта дрэнна ўспрымаецца самаўрадамі. А самаўрады многа зрабілі для захавання ў пушчы статусу дзяржаўных лясоў.

Калі зараз для пашырэння тэрыторыі нацыянальнага парку патрэбна згода самаўрада, то для павелічэння абшара запаведніка і ахойных лясоў дастаткова толькі меркаванне самаўрада, незалежна ці яно станоўчае, ці адмоўнае.

— Калі міністр Жаліхўскі не быў на пасадзе міністра асяроддзя, то падтрымліваў нашы прапановы аховы пушчы,

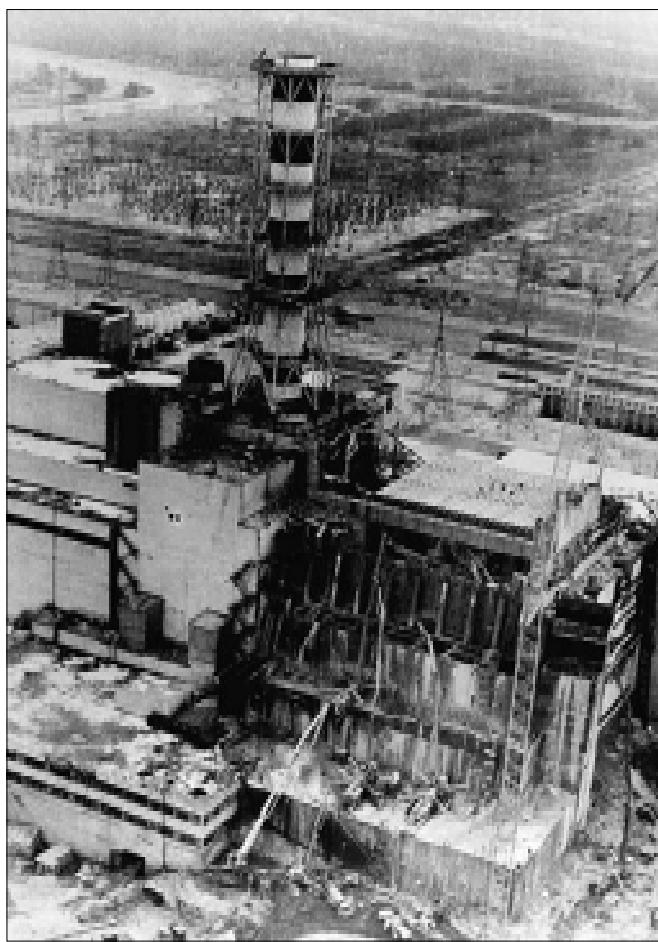
а зараз хоча пашыраць у пушчы абшары ахойных лясоў. Эколагі зноў збіраюць подпісы ў падтрымку пашырэння парку, а спрыяюць ім некаторыя міністэрскія чыноўнікі, — заявіла войт Гайнайскай гміны Вольга Рыгаровіч. — Мы, члены Саюза гмін Белавежскай пушчы, хочам запрасіць міністра асяроддзя і генеральнага дырэктара Дзяржаўных лясоў на размовы з самаўрадамі, каб высветліць справу аховы лясоў у Белавежскай пушчы.

— Не кіем, дык палкаю. Калі не ўдалося пашыраць тэрыторыю парку, то хочуць павялічыць плошчу ахойных лясоў, — адзначыў Грыша Мароз са Старога Беразова і дадаў, што з ахойных лясоў можна будзе вывозіць толькі неўлялікія колькасці драўніны.

Радныя Гайнайскай гміны адмоўна ацанілі праект павелічэння тэрыторыі ахойных лясоў у іх гміне. Калі гаспадарчыя лясы пераўтвараюцца ў ахойныя абшары, то меншаюць падаткі, у сярэднім на 20 злотых з гектара. У выпадку Гайнайскай гміны бюджет збяднене на 20 тысяч злотых у год.

— Мы павінны глядзець на справу павелічэння ахойных абшараў у Белавежскай пушчы не толькі як на абмяжоўванне гмінных даходаў, але і адэргаванне нашых гаспадароў ад драўніны, — лічыць Уладзімір Галёнка з Пасечнікаў-Вялікіх.

Аляксей Мароз

Паехалі журналісты з Еўропы паглядзеце, як там з тым Чарнобылем у Беларусі. Нічога, кажуць, няма, усё мана — не ўбачылі ні двухголовых цялят ці куранят, ні яшчарак-мутантаў. Усё — мана і перабольшванне!

Шаснацаць гадоў таму

дышы — ці яна заглухла? — надалей пакутліва зіштажае цела і душу Беларусі і яе насельнікаў. А радыяцыя не ведае межаў. А ці ведае свет, як яно ў сапраўднасці?

Журналіст, здаецца, элітнага часопіса (бо ж называеца ён „Новыя эліты“) нават не арыентаваўся, дзе той Чарнобыль знаходзіцца; здавалася яму, што, вось, у Беларусі. І турбавала яго пытанне пра палітыку, а не людзей ці гаспадарку, а тым больш не экалагічна-псіхічны ўплыв разбурэння аграмаднае часткі аднае з найпрыгажайшай часткі Беларусі разам з яе культурай.

Тады ў камісіі па ліквідацыі вынікаў чарнобыльскай катастрофы, зараз жа пасля аварыі, два месяцы ў зоне працаў Мікалай Крэчка, сёння пасол Рэспублікі Беларусь у Польшчы. Шаснацаць гадоў пасля запрасіў ён журналістаў польскіх СМІ на прэс-канферэнцыю ў сядзібу амбасады. Пытанні. Адказы. Справа чарнобыльскае бя-

А пад нябачным уплывам пракляцца радыяцыі апынулася немалая кавалкі яшчэ і Украіны, і Расіі. Гэта адкінутыя зоны, хваробы, выкліканыя радыяцыяй (часам з запаволеным выяўленнем) у людзей і жывёл, забруджаныя харчы, атручаныя рэкі. 70 працэнтаў радыёактыўных ападкаў упала на Беларусь. Чацвёртая частка краіны забруджана

радыенуклідамі. З ужытку выведзена 264 тысячи гектараў угоддзяў. Эканамічны ўбыток ад катастроfy ацэньваецца ў суму, эквівалентную 235 мільёнам долараў ЗША.

У забруджаных рэгіёнах Беларусі жыве каля 2 мільёнаў людзей, у тым больш за 400 тыс. дзяцей. У параўнанні з дааварыным часам, захворванне ракам шчытавідкі сярод дзяцей Беларусі павысілася ў 33,6 раз, сярод дарослых — у 2,5-7 раз. Найбольш хвараюць жыхары Гомельскай і Брэсцкай абласцей. Рэгіструеца шмат хвароб нервовай і эндакрынай сістэм, недаразвіцця, прыроджаных парокаў, цэлы „беларускі букет” нямогласцей.

Уся Беларусь падымае маштабныя выслікі звязаныя з праадоленнем медычных паслядоўнасцей катастроfy, эканамічным і сацыяльным абнаўленнем пацярпейшых тэрыторый і сацыяльна-псіхалагічнай рэабілітацыі насялення, рэалізуеца Нацыянальная праграма па мінімалізацыі паслядоўнасцей Чарнобыля. Патрабуе гэта значнага фінансавання з дзяржаўнага бюджэту, якога магчымасці абмежаваны. У 1991-2001 гг. у Беларусі на гэтыя мэты была выдадзена сума, эквівалентная 12,7 млрд. долараў. Дзякуючы гэтаму ўдалося вырашыць самыя неадкладныя справы. Ад-

нак страты нанесеняя катастрофай не-параўнальныя з эканамічным і тэхналагічным патэнцыялам краіны. Беларусь праводзіць актыўную лінію супрацоўніцтва з іншымі краінамі, міждзяржаўнымі і пазаўрадавымі арганізацыямі ў вырашэнні гэтых заданняў. Сёння Беларусі ў тым дапамагаюць трох дзяржавы на двухбаковай аснове, а ААН і Еўрасаюз — у шматбаковым фармаце. Гэта дапамога здымае нагрузкzu на нацыянальны бюджет, але далёка не адпавядае патрэбам, а таксама палітычнаму мандату, акрэсленаму рэзоляцыяй № 56/109 Генеральнай Асамбліі ААН.

Краінай, якая аказвае найбольшую дапамогу Беларусі, з'яўляецца Расія, паколькі праблема мінімалізацыі паслядоўнасцей катастроfy — супольная. Шмат дапамагае, напрыклад, Італія, якая прымала 25-45 тысяч дзяцей на аздарапленне (Польша дапамагла тысячам дзяцей, пару дзесяткаў сірот з дзетдомаў было ўсыноўлена польскімі сем'ямі)...

Журналісты вяртаюцца зноў да пытання палітычных. Найбольш актыўны ўсё той з польскага „элітнага“ часопіса, які не ведае, дзе што ў Еўропе знаходзіцца, але гатовы даваць карысныя парады пра тое, што рабіць, каб у Беларусі было лепш жыць.

Міра Лукша

Беларусь у *Encyklopedii multimedialnej*

У апошніх гадах штораз часцей кніжкі, а асабліва энцыклапедыі, выпускаюцца ў электроннай форме. Кружлка займае няшмат месца, а патрэбную інформацыю можна знайсці вельмі хутка, перапісаць на дыскету, надрукаваць ці карыстацца ёю ў яшчэ іншай выгаднай форме. Нядайўна з'явілася ў продажы *Encyklopedia multimedialna* выдадзеная вядомым варшаўскім навуковым выдавецтвам ПВН. Можна там знайсці інфармацыю пра кожнае мястэчка ў Польшчы, экзатычныя краіны ў Афрыцы, абряднасць жыхароў Палінезіі ці Гвінеі. Найбольш увагі аўтары прысвяцілі „вялікаму брату“, значыць, Злучаным Штатам Амерыкі. Фактаграфічны матэрый пападае там графічна і гукаўская ілюстрацыя. Амерыканскім палітыкам, вучоным, артыстам выдавецтва прысвяціла больш месца чым сваім.

Пад тэрмінам Беларусь фіксуецца інфармацыя, што „od 1991 r. samodzielne państwo, od 1996 r. we wspólnocie z Federacją Ro-

syjską. Tradycyjne rolnictwo, hodowla, leśnictwo na niskim poziomie, obecnie trochę przemysłu, zachowali wiele tradycyjnego folkloru“. I гэта амаль ўсё.

Энцыклапедыя хаця не інфармуе пра Беларусь, але дасканала паказвае польскую бачанне суседніх краін. Піша пра яе чалавек, веды якога пра Беларусь фарміраваліся пад уплывам пропаганды тэлебачання, радыёвяшчання ці штодзённай прэсы. На Беларусь, не толькі ў Польшчы, глядзяць праз прызму Аляксандра Лукашэнкі, які паставіў кампраметуе краіну і народ, а прытым фармальна выигрывае ўсе выбары. Прайдападобна 99,99 працэнтаў палякіў перакананы ў тым, што ў суседніх краінах сапраўды прымітыўная калгасная гаспадарка. Аўтары шматлікіх публікаций пра Беларусь не хоцуць нават прымаць да ведама, што больш за 70 працэнтаў насельніцтва Беларусі жыве ў гарадах, а гэта абазначае вышэйшы адсотак гарадскога насельні-

цтва чым у Польшчы, а Мінск па велічыні нічым не ўступае Варшаве. Параўноўваць гаспадарку Польшчы і Беларусі няма сэнсу таму, што ў Беларусі ўся прымітавасць дзяржаўная, а ў Польшчы — найчасцей у руках замежнага капиталу, фірмы існуюць толькі на паперы. Сельская гаспадарка ў Беларусі, пра якую так часта пішуць і гавораць варшаўскія, і не толькі, аўтары гэтага навукі, палітыкі ці журнالістыкі, мае маргінальнае значэнне. Адна з падставе пропаганды ў лукашэнкаўскім тэлебачанні можа скласцісь уражанне, што ўсе жыхары краіны, ад презідэнта і прафесара Акадэміі навук да трактарыста і даяркі займаюцца пасяўной кампаніяй, жнівом і ўборкай буракоў. „Энцыклапедысты“ з ПВН, якія павінны прадставіць аб'ектыўны образ суседніх краін, прадставілі міфалагічную ўяву, стэрэатып, які не мае нічога супольнага з реальнасцю. Нават традыцыйны фальклор, пра які ўспамінаюць аўтары энцык-

лапедыі, часцей выступае як форма культурнай палітыкі каланіяльнага, антыбеларускага рэжыму. У гарадах царыць, як і ў Польшчы ды ўсіх краінах сярэдняй і усходняй Еўропы, культура амерыканскага люмпенпралятарату.

Вобраз калгаснай, смешнай краіны пад назвай Беларусь пастаянна фарміруеца ў грамадскім мышленні грамадзян Польшчы. Прыклад электроннай энцыклапедыі найлепш паказвае гэтыя тэндэнцыі. Хаця гэты вобраз цалкам сфальшаваны, аднак менавіта ён стварае эмацыйныя адносіны да беларусаў у свеце. Адна з варшаўскіх інтэлектуалістак, якая правяла ў Мінску трэці дні, расказала пра гэты горад, быццам вярнулася яна з Афганістана. Бачыла яна пустыню прылаўкі ў крамах, знішчаныя дамы, дзіравыя дарогі. Хаця ў крамах Мінска той жа тавар, што і ў Варшаве, а дамы і вуліцы — у лепшым стане, мая знаёмая бачыла тое, што хацела бачыць. Клішэ Мінска прывезла яна з сабой пад чэррапам. Рэальный свет не змяніў закадаванага вобраза. Тры дні гэта надта мала, каб адмяніць вынікі шматгадовай пропаганды.

Яўген МІРАНОВІЧ

Якой мы нацыянальнасці?

У Гайнаўскім, а пасля ў Бельскім белліцэях ліцэістамі былі праведзены апытанні пра нацыянальнасць вучняў. У сярэднім ад 10% да 20% белліцэистаў заяўлі, што яны беларусы. Каб у час Нацыянальнага ўсевягульнага перапісу насељніцтва праваслаўныя белліцісты трэціх і чацвёртых класаў, якія будуць самастойна адказваць на пытанні анкетаў, не саромеліся прызнацца да беларускай нацыянальнасці, патрабны размовы з імі. Некаторыя настаўнікі Гайнаўскага белліцэя размаўлялі ўжо са сваімі вучнямі пра перапіс насељніцтва і пытанні пра нацыянальнасць у ім.

Ян Карчэўскі, настаўнік беларускай мовы ў Гайнаўскім белліцэі:

— Мы гаварылі з вучнямі пра перапіс насељніцтва і нацыянальнасць вуч-

няў пры нагодзе чытання артыкула ў „Ніве“. Я стараўся гаварыць вучням, каб задумваючыся над вырашэннем пытання пра нацыянальнасць не кіраваліся стэрэатыпам, што калі я живу ў Польшчы, тады я паляк. Вучні павінны звязаць увагу на мову бацькоў, гісторыю і традыцыю іх продкаў. Мы, пачынаючы ўжо з першых класаў, пры розных нагодах стараемся закранаць справы, якія могуць дапамагчы акрэсліць іх нацыянальнасць. Разглядаючы на заняцках беларускай мовы творы, адклікаемся да беларускай гісторыі і традыцый. У час урокаў гаворым пра мясцовую беларускую культуру. Пытаюся я, ці б'е ў іх мацней сэрца, калі слухаюць беларускую песню, ці падабаецца ім выступленне нашага школьнага калектыву, які спявае на бе-

ларускай мове. Адзін вучань не ведаў, як акрэсліць сваю нацыянальнасць, паколькі яго бацька лічыць сябе беларусам, а маці — полькай, але тады выбар належыць вучню.

Пра нацыянальнасць спытаў я членай Клуба беларускіх спраў „Граблі“, які дзейнічае ў Гайнаўскім белліцэі і пачікаўся, што паўплывала на іх нацыянальную свядомасць.

Малгажата Карпюк:

— Мая сястра лічыць сябе беларускай, я — тутэйшай, хаця больш адчуваю сябе полькай чым беларускай. Жыву ў Польшчы, гляджу па тэлебачанні польскія матцы, размаўляю на польской мове і большасць маіх сяброў кажа, што яны — палякі. Аднак, адчуваю сябе і беларускай, бо ў мяне большая прывязанасць да беларускай культуры, чым да польской. Люблю беларускія песні, а перад усім фальклорныя. Люблю чытаць

беларускую пазію і прозу. Думаю, што ёсьць яшчэ час, каб мне канкрэтна вызначыцца. Можа зраблю гэта калі закончу ліцці і буду вучыцца далей ад дому.

Кася Іванюк:

— Я напэўна беларуска. На вызначэнне маёй нацыянальнасці мелі ўплыв беларускія культура і гісторыя. Я проста належу да беларускай нацыі, бо адчуваю сябе беларускай.

Эвеліна Пліс:

— Я адчуваю сябе беларускай, бо ўсё ў мяёй сям'і беларусы. Мяне цікавіць беларуская культура і традыцыі.

Наталля Лемеш:

— Я беларуска, але мне здаецца, што не ўсё беларусы ў час перапісу прызначыцца да беларускасці. Наш Клуб беларускіх спраў арганізуе выезды і мера-прыемствы, каб памагчы вучням вызначыцца ў спраўах нацыянальнасці.

Аляксей МАРОЗ

Гайнаўскія ліцэісты паставілі „Пінскую шляхту”...

... а бельскія — паэму „Курган”.

Самыя лепшыя беларусы

Нам, удзельнікам конкурсу „Сцэнічнае слова”, які адбыўся 24 красавіка ў Бельскім доме культуры, арганізаторы сказалі, што мы — самыя лепшыя беларусы. Но мы робім нешта, бо кахаєм і хочам распаўсюджваць сваю родную мову, бо замест бегаць па ѿмных вулічках, мы падрыхтоўваем беларускія п'есы... Бачыце, тут і дзіва! У адным зале сабралася каля 40 самых лепшых маладых беларусаў, а не зацікавілася гэтым ні прэса (за выключэннем „Нівы”), ні радыё.

Калі параўнаць да мінулагодняга конкурсу, умовы ў БДК для дэкламатаў і акцёраў былі амаль ідэальныя. Не перашкаджалі званкі на ўрокі, ні цікаў-

ны натоўп з калідора. Аднак адразу можна было заўважыць, што ў Гайнаўцы арганізацыя была лепшая, бо больш накіраваная на ўдзельнікаў.

Як зацікаўленне СМІ, так і ўзровень выступленняў дэкламатаў не быў надта высокі. Камісія не мела хіба цяжкае працы — з ліку 22 удзельнікаў хапіла выбраць тых, якія не забылі тэкстаў і ведалі, дзе ставіць акцэнт; а ўжо месцы можна было размеркаваць шляхам жараб'ёўкі. Мне здаецца, да сваёй дэкламацыі трэба падыходзіць з нейкімі эмоцыямі. Вось з гэтае нагоды я дзякую хлопцам з Бельска, якія, седзячы ў канцы залы, выклікалі, прынамсі ў мяне, самыя вялікія эмоцыі. „Эх, вы, — дума-

ла я, — смеяцца, так?! Яшчэ пабачыце, хто выйграе!”

Але ж апрача дэкламацыі прадстаўлялі мы таксама п'есы! І тут узровень быў сапраўды высокі — нават бельская публіка дацаніла гэтае. Аб'ектыўныя мясцовыя белліцэісткі сказали мне ў сакрэце, што хаця бельскі „Курган” меў сцэнічнае афармленне быццам з Галівуда, паводле іх выйграць павінна гайнаўская „Пінская шляхта”, якая ўмела зацікаўіць і рассмяшыць гледачоў. „Але не нам ацэніваць. Ад гэтага ёсьць камісія”, — сказали ананімныя ліцэісткі. І мелі рацыю. Камісія, заўсёды справядлівая, адвечную барацьбу белліцэяў уладзіла, прысвойваючы Гран-пры па дэкламацыі Гайнаўцы, а Бельску першае месца па п'есах. Хаця, парапразуючы кінакамедыю „Самі сваі”, можна сказаць: „Камісія камісі-

яй, але справядлівасць мусіць быць на нашым баку!”

А ці варта быць „добрым беларусам”? Аказваецца, што так. Арганізаторы хіба апошняя свае гроши выдалі на ўзнагароды! Усе дэкламатары атрымалі прыгожа выдадзеная беларускія кніжкі, а ўзнагароджаныя — таксама альбомы Падляшша і Беластока, энцыклапедыі і зборнікі вершоў.

Паважаная камісія сказала нам: „Гэта важнае, што вы паказаліся беларусамі”. Пытанне: перад кім? Каму спатрэбілася такое „паказанне”? А можа пары ўжо выйсці з конкурсных залаў, з цеснага кружка і ў штодзённым жыцці даказаць, што камісія не памылілася?

А ці сапраўды не памылілася? Прагэтае кожны ўжо павінен спытаць са-
мога сябе. Яўдося

Фота Янкі Целушэцкага

„Граблі” з „Думкай”

Клуб беларускіх спраў „Граблі”, які дзейнічае ў Гайнаўскім белліцэі, 8 красавіка г.г. выдаў нулявы нумар часопіса „Думка”. Публікующа ў ім артыкулы гайнаўскіх белліцэісткі і вучня Бельскага белліцэя Міхася Сцяпанюка.

— Ідэя выдавання свайго часопіса ўзнікла яшчэ ў мінульым годзе. Нават сабралі матэрыялы, якія дзесьці загінулі. Зраз да выдання часопіса спрычынілася размова з Міхасём Сцяпанюком з Бельскага ліцэя аб застоі ў дзейнасці сярод беларусаў у белліцэях, — кажа Кася Іванюк. — У будучыні будзе больш гістарычных матэрыялаў аб мінульым нашых зямель.

Макет часопіса захаваўся яшчэ з прошлага года, а тэксты напісалі члены Клуба беларускіх спраў „Граблі” Кася Іванюк, Наталля Лемеш, Барбара Казімірук, Рафал Андрасюк і Міхася Сцяпанюк з Бельскага белліцэя. У рэдакцыйны калектыв уваходзяць яшчэ Эвеліна Пліс і Малгажата Карпюк, якая дапамагала падабраць матэрыял на літаратурную старонку.

— Каб не Кася Іванюк, дык не было б гэтага нумара, бо яна сама набрала ўсе тэксты на камп'ютэры і апрацавала ча-

сопіс, — заяўляе Малгажата Карпюк.

У перадавіцы ліцэісты пішуць, што мэтай выдавання часопіса з'яўляецца падтрыманне беларускага харатару белліцэя, які, паводле іх — „ідзе на спад”. Задзяўляюць, што намераны, пачынаючы з сябе, стрымліваць гэтыя працэсы. У часопісе пішуць пра дзейнасць Клуба беларускіх спраў, які заснаваны быў у Гайнаўскім белліцэі ў 1993 годзе тадышнімі вучнямі і іх апекуном Яўгенам Вапам. Больш дакладна апісваюць дзейнасць клуба з 1998 года. Звяртаюць увагу на мерапрыемствы арганізаваныя імі ў белліцэі і ў розных месцах Гайнаўскага і Бельскага паветаў. Вучань Бельскага белліцэя Міхася Сцяпанюк у артыкуле „Прынамсі спрабавалі” апісвае спробы стварэння ў Бельскім белліцэі ў 2001 годзе Клуба польска-беларускіх спраў і прадстаўляе вынікі апытаўніцтва белліцэісткі. Аўтар піша, што ў Бельскім белліцэі аб сваёй беларускасці заяўляла 16% першакласнікі, 7% другакласнікі і 10% трэцякласнікі і затрымліваецца на проблемах, якія спрычыніліся да спынення дзейнасці клуба ў Бельску-Падляшскім. На літаратурной старонцы

Рэдакцыйны калектыв часопіса „Думка” і яго апекун Яўген Янчук.

прадстаўлены верш Зосі Сачко і фрагмент прозы Генрыка Гаворскага. У нулявым нумары змешчаны расказ пра дзяўчыну, што жыла ў гміне Дубічы-Царкоўныя. На падставе расказаў людзей белліцэістка апісвае паслядоўнасці нешчаслівага кахання маладой дзяўчыны, якая пасля смерці каханага 20 гадоў жыла ў зямлянцы ў лесе. Белліцэісты ад-

значылі таксама некаторыя палітычныя падзеі. Часопіс „Думка” цікава апрацаваны графічна, замешчаны ў ім фатаграфій, рysункі і карыкатуры.

Тэксты ў рэдакцыю можна дасылаць па электроннай пошце на адрес: klub_hrabli@poczta.fm або rjauka@interia.pl

Аляксей МАРОЗ
Фота аўтара

Супраць паталогій

У Гарадской публічнай бібліятэцы ў Гайнаўцы 17 красавіка адбылося падвядзенне вынікаў праграмы „Бяспечная Гайнаўка”. Рэалізаваная былая яна сярод вучняў гайнаўскіх падstawowych школ функцыянерамі Павятовай камендатуры паліцыі ў Гайнаўцы. Адначасна адбыло-

ся адкрыццё прымеркаванай да згаданай праграмы выстаўкі мастацкіх прац.

Сёлета ў праграме прынялі ўдзел 240 вучняў з 8 шостых класаў. Моладзь знаёмілася з працай паліцэйскіх, вучылася як адмовіцца ад прапаноў выпіць алкаголь ці пакарыстацца наркотыкамі. Вучні пазнаёміліся з паслядоўнасцямі наркаманіі, алкагалізму і курэння папяросаў, правіламі дарожнага руху, вучы-

ліся дапамагаць пашырпелым у дарожных аварыях. Пасля заняткаў адбыліся адмысловыя конкурсы. У фінальным мастацкім конкурсе першае месца заняла Сандра Скепка, вучаніца Падставовой школы н-р 6 у Гайнаўцы, другое месца — Рыгор Грыгарук з ПШ н-р 1, а трэцяе — Ева Мароз з ПШ н-р 3. Пераможцы конкурсу атрымалі фатаграфічныя аппараты і школьнія дапамож-

нікі, астатнія ўдзельнікі конкурсу — школьнія прылады. Узнагароды ўручалі прадстаўнікі Павятовай камендатуры паліцыі ў Гайнаўцы, спонсары і намеснік бурмістра Міраслаў Мордань.

На выстаўцы на калідоры бібліятэкі экспануюцца працы аб шкоднасці курэння папяросаў, піцця алкаголю і ўжывання наркотыкаў.

(ам-3)

Зорка

старонка для дзяцей

Альжбета Бура гутарыць з маладымі сябрамі з Беластока.

Фота Ганны КАНДРАЦЮК

Дзеці і „Рацыя”

— Быць на хвалі! — гэта адказ на пытанне трэцякласніцы, што ёй найбольш падабаеца ў Радыё „Рацыя”.

Гутарым пра дзіцячыя перадачы ў „Рацыі”, якія разам з дзеткамі вядзе Альжбета Бура. Кожную субботу, ад пятай пасля абеду, паўгадзіны. У час першай перадачы выступілі Оля Максімюк і Магда Саковіч. Гутарылі пра дэкламатарскі конкурс „Роднае слова”. Дзяўчынкі добра падрыхтаваліся, ды і самі яны, як дэкламатаркі і лаўрэаткі конкурсу, ведалі пра што гаварыць.

Слухачы ўвесь час званілі...

— Вы атрымаецце ад нас узнагароду, — гаварылі на развітанне маладыя журналісты.

Пра ўзнагароды і сцэнарый перадачы падумала пані Эля — беларускія кніжкі, відэакасеты з беларускімі казкамі, пераклады сусветнай дзіцячай літаратуры на беларускую мову.

Другая перадача прысвячалася менавіта кніжкам. Маладыя слухачы званілі і прызнаваліся, „чamu яны не чытаюць кніжак”. Гэтую перадачу вялі таксама дзяўчаткі з ПШ н-р 4 (раней вучаніцы беларускага садка у Беластоку): Наталля і Оля.

— Пэўна, што хваляваліся, — прызнаеца Наталля, — але мы ведалі што і тыя, хто нам пазваніў, мелі трэму. Нам трэба было наводзіць добры, спантанны настрой.

Праўда, большасць званкоў было ад школьнічных сяброў з Беластока. Тады дзеці віталіся па школьнаму: „Чэсьць Алекс! — Чэсьць Мацек!”

— Нам тэлефануюць таксама дзеткі з Бельска-Падляшскага, Гайнавікі, часам з вёсак. Хаця, — дадае Эля Бура, — вясковая дзеці ў той час або гуляюць на панадворку, або дапамагаюць у гаспадарцы.

Трэцяя перадача, якая рэалізавалася з дзяцьмі, прысвечана была падарожкам. Вялі яе Ганка Пякарская і Алесь Мазурук. І тут можна было даведацца, што маладыя слухачы „Рацыі” падарожнічаюць у далёкія экзатычныя краіны, як і пабываюць у бабуль і дзядуль на вёсцы.

У якасці ўзнагарод рэдакцыя падрыхтавала глобусы.

— Мне марыща, каб дзеткі больш самастойна вялі нашы перадачы, — кажа Эля, сімпатычная і добрая сяброўка маладых слухачоў. Яна адзначае, што іх поспех — гэта вынік супрацоўніцтва з настаўніцай беларускай мовы ў Беластоку Алінай Ваўранюк.

— Папрадзі, усё пачалося ад візіту школьнікаў у „Рацыі”. У час гутаркі ўсе дзеткі пыталі ў журнalistastu пра адно — як вам падабаеца праца на радыё?

— А табе як падабаеца праца ў студыі? — пытаю ў трэцякласніцы, пасля яе першай перадачы.

— Люблю быць на хвалі, — пашальмоўску ўсміхаецца дзяўчынка, а ў яе вачах блішчыць щасце.

І думаю... што дзесяць гадоў назад мы толькі марылі, каб беластоцкія дзеці ўмелі гаварыць па-беларуску... А яны вось якія — вядуць беларускія перадачы па Радыё „Рацыя”! (гак)

Наш паяцык Пятрушка пасяліўся разам з іншымі цацкамі ў доміку, дзе калісьці ўжо жыў. Хатка была драўлянай з саламянай страхою і ў ёй жылі: плюшавы мядзведзік Кобіс, Рына-Пласцініна — італьянская лялечка, лялька Барбі і яе муж Кэн, іх маленькая дачушка Буся, плюшавы сабачка Кінтак, суперцацка Ляв-нов-нов, парцэлянавая лялька Ліля, два зладзеі Джэфры і Джэры, маленькая лялечка Кася, гліняны коцік Сук, мышка Драў і дзве лялькі Лёдзя і Лідка. Усе цацкі нечым вылучаліся, мелі ў сабе нешта цікавае і ласкавае, напрыклад, зладзеі Джэфры і Джэры ўмелі лічыць да дзесяці! А парцэлянавая лялька Ліля была вельмі прыгожай і мілай, гліняны коцік ведаў цэлы алфавіт. Цацкі жылі спакойна і мірна, аднак, у адзін дзень цацкі з другога паверха пагразілі ім вайною. Жыхары сонечнага дома баяліся, але мудры паяцык Пятрушка ведаў што рабіць...

* * *

Усе цацкі былі ашарашаны гэтай вайной. Адзін паяц Пятрушка не здзівіўся. Ведаў, што вайна будзе і ад нейкага часу думаў, што ім трэба рабіць. Раз, калі сядзеў у сваім доміку і думаў: „Ці не падкупіць нам ворага”? Не, не, гэта безнадзейная думка! Пасля прыдумаў, што ворага трэба ашукаць... і калі так думаў, нехта паствукаў у дзвёры.

Вершы Віктара Шведа

Да бусла вяртаюся

— Дзе выходзіш зноўку, дочанька,
Без бацькоўскага дазволу?
На дварэ настала начанька,
Ужо не працуе школа.

У вас я надта дрэнна маюся,
Невыносныя вы людзі.
Да бусла ізноў вяртаюся,
Хай жа ён цяпер рассудзіць.

Падвойная прыемнасць

Звярнуўся да татулы Косік:
— Розум я мучу свой дарэмна,
Чаму сцвярджаеш ты, што госці
Гэта падвойная прыемнасць?

— Прыемнасць — як прыходзяць
госці,
Настрой ствараецца прыўзняты.
Прыемнасць — толькі
пазайздросціць, —
Калі яны ідуць дахаты.

Віктар Шніп

Вожык

Пад густой ялінкай вожык
Аб каменъчык вострыць ножык.
Захацё ён зрэзць шышику
І парадаваць зноў мышику.
Ды шкада, бядак, не знае:
Ён, як птушка, не лятае,
Каб узніцца на ялінку
З шышикамі знайсці галінку.

— Заходзіце, калі ласка, — сказаў Пятрушка.

У хату паяцыка ўвайшла тоўстая, вялікая цацка. Наведвальнік быў незнамым. Паяцык пакланіўся і сказаў:

— Вітайце ў сонечным доме...
Цацка маўчала.

— Ці можаце, пан паяц, мне нешта паабяцаць?

— Зразумела, толькі скажыце, у чым справа.

— Ведаеце, — пачала цацка, — мяне толькі сёння купілі, я новы... ну, можа не зусім...

— Чаму?

— Мяне знайшлі на дрэве з парненай лапкай і адна жанчына залечыла мяне рану.

— Ну, добра, — сказаў Пятрушка, — скажыце, што сталася б, калі б... і чаму вы сказаі, што вас „купілі”?

— Ну, так, — задумаўся новы, — мяне купілі ад прыроды!

— А... — кіўнуў галавою паяц, — а як вас завуць?

— Джонас Луфі, — прамовіла цацка, — называйце, калі ласка, мяне Луфі.

— Луфі?! Ці нехта ўжо цябе ведае?

— Не, — адказаў Луфі.

— Пайшлі тады са мною да цацак, пазнаёмімся.

Дзве вясёлья цацкі пайшлі да іншых цацак, а стары гадзіннік паяцыка паказаў трэцюю гадзіну.

(працяг будзе)

(нак-с)

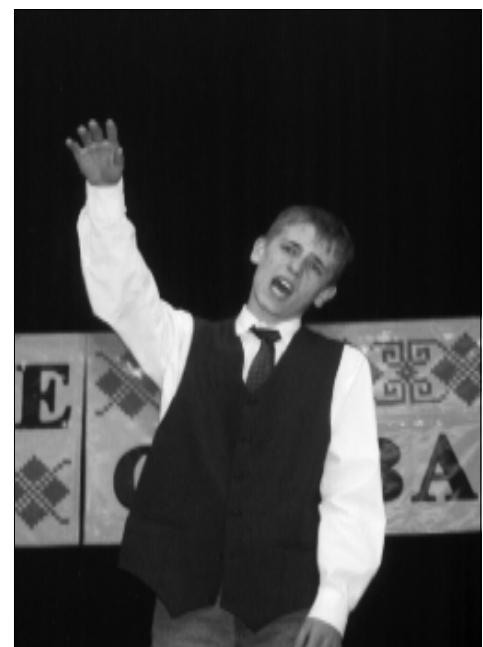
Пастаноўка „Вяселле” ў беларускім садку.

Фота Ганны КАНДРАЦЮК

Агнешка Смактуновіч, I кл. Гімназіі № 3 у Бельску-Падляскім, лаўрэатка III месца „Роднага слова”.

Фота Ганны КАНДРАЦЮК

Павел Герасімюк, Гімназія ў Орлі. На конкурсе „Роднае слова” дэкламаваў верш К. Крапіві „Рак”.

Фота Ганны КАНДРАЦЮК

Як на Дубічыне ладзілі вяселлі

Інтэрв’ю з пажылымі жыхарамі Войнаўкі, спадарыняй Верай і спадаром Колем.

— Скажыце, калі ласка, вы выводзіцесь з іншых вёсак — ці ваши абрady і святы адрозніваюцца?

Вера: — Я родам з Грабаўца, што недалёка Дубіч-Царкоўных і там абрацы іншыя, як тут. Святы менш-больш падобныя, але інакш да іх падыходзяць, больш падрыхтоўкі. Можна сказаць, што вяселлі крыху адрозніваюцца.

— Добра, што вы ўспомнілі аб вяселлі, бо наша гутарка пра тое, як яно адбываецца.

Коля: — Найперш было так: бацька хлопца шукаў адпаведнай дзяўчыны, якая мела быць яго сынавой. Калі ўжо была такая, то пераважна ў суботу ішлі ў сваты.

— Як гэта выглядала?

Коля: — Ішоў бацька, а за ім сын, або святочна ўбраныя. Калі хтосьці сустрэў іх, то гаварылі, што ідуць у сваты да дзяўчыны і як Бог дасць, то будзе ў ваколіцы вяселле. Першым у хату заўсёды ўваходзіў бацька хлопца. Прывітаўшыся з усімі, казаў чаго прыйшоў. Сям’я дзяўчыны задумвалася, але калі што да чаго даходзіла, то найперш сядалі за стол і пілі гарэлку. За столом запэўнівалі, што дзяўчына не спазнае ў гэтага хлопца бяды, што ён добры, а таксама важны быў пасаг, які рыхтавала дзяўчына. Калі дзяўчына згадзілася, то ўжо бацькі думалі, якое парася закалоць і колькі гарэлкі падрыхтаваць. Рыхтавацца трэба было добра, каб усяго хапіла.

— А калі дзяўчына адмовілася, то што тады рабілі?

Коля: — Нічога не рабілі, культурна развіваліся і нармальна жылі, быццам ніколі нічога не было.

— А як было ў Грабаўцы?

Вера: — У Грабаўцы гэтаксама адбывалася, толькі дзяўчына не магла вырашаць. Усё вырашай бацька, а як не было бацькі (калі дзяўчына сіраты) — маци давала адказ.

— Ну, добра, вы расказали пра сваты, а як выглядала падрыхтоўка да вяселля?

Вера: — У нас тыдзень перад вяселлем былі дывоснубы.

— Што гэта такое?

— У нядзелю вечарам збіраліся ўсе дзяўчата і абгаварвалі гэтага хлопца, каб нейкім чынам знеахвоніць дзяўчыну да шлюбу.

— Што далей было пасля тых дывоснубуў?

Коля: — Цэлай сям’я рыхтавалася да вялікага вяселля. Ну, а калі прыйшла субота, усё было гатова, распачыналася вяселле. Вечарам у суботу каравайніцы пяклі каравай...

— А можа ў вас было інакш?

Вера: — У нас хлопец прыязджаў да маладой па кашулю.

— Я чула, што цэлую ноч сядзелі, вытівали, спявалі і весяліліся.

Коля: — Усё залежала ад того, ці сям’я дзяўчыны была багатай ці беднай.

Вера: — Як каму выходзіла, але пераважна збіраліся ў нядзелю.

— Раскажыце яшчэ пра сама вяселле?

Коля: — Быў маршалак — чалавек, які неабязважкова мусіў быць з сям’ёй, мог быць нават сусед. Ён мусіў добра балбатаць, калі падап’е, пераважна расхваляць маладых. Калі маладыя ехалі да вянца, маци іх абыходзіла з іконай і крапіла свяцінай вадою, каб щасліва даехалі ў царкву, ды каб сышлі з іх дарогі нячыстыя сілы. Калі вярнуліся ад вянцу, пачыналася гучнае гулянне. Вясельнікам падыгрываў гармонік, былі спевы і танцы, не тое, што цяпер.

— Вы хацелі б, каб вярнуўся твой час і ўсё было як калісьці?

Вера: — Можа і добра было б, каб усё змянілася, але не так раптоўна. Мы, старэйшыя, прывыклі да таго, але маладыя, пэўна, не справіліся б, бо яны прывыклі да грошай і да таго жыцця, якое цяпер.

Ева КАЛБАСЮК, II кл.
Гімназія ў Дубічах-Царкоўных

,Бежанцы 1915”

Выстаўка „Бежанцы 1915” мяне вельмі зацікавіла — там я ўбачыў кавалак трагічнага жыцця маіх прадзедаў, якія былі прымушаны ўцякаць у Расію перад наступающим фронтом. Паказваліся здымкі і копіі дакументаў, якія выяўлялі драматычны падзеі і атмасферу таго часу. Асабліва зацікавілі мяне здымкі, на якіх я ўбачыў задуманыя воблікі людзей, няпэўных далейшага свайго лёсу. У іх вачах быў смутак, а віпратка бед-

ная і сціплая. Вазы з будамі, жывёла, якая ішла за гаспадарамі — гэта штодзённасць цяжкай вандроўкі. Калі ўчытваємся ва ўспаміны бежанцаў, даведаемся, якімі трагічнымі былі лёсы нашых продкаў. Многія з іх не вярнуліся ў родныя вёскі. Вайна — гэта жах і няхай яна застанецца толькі на фатаграфіях і ў кніжках — дзеля перасцярогі.

Лукаш ВЕРАМЯЮК, II „ц” кл.
Гімназія ў Бельску-Падляскім

Прадметы

Для мяне людзі

Гэта прадметы

Шахматныя пешкі

Зверху

Непрыступная

Халодная

Толькі некаторыя

Ведаюць мяне лепі

Сапраўды

Толькі ў цішыні

Свайго пакоя

Я знаходжу сябе.

Іаанна КАНАНЮК,
III „а” кл. Гімназіі ў Нарве

Польска-беларуская крыжаванка № 19

Запоўніце клеткі беларускім словамі. Адказы (з наклееным контрольным талонам) на працягу трох тыдняў дашліце ў „Зорку”. Тут разыграем цікавыя ўзнагароды.

Apteka	▼	Rzekaw	▼	Rzeka Gawron	Kolejka	▼	Polana	▼			
Program	►		▼				Pika	►		Ždžilo	
Sztuka							Lila	►			
Ekologia	►									Om	Ar
Juka							Podstawa	►			
Autor	►						Komar	►			

Адказ на крыжаванку № 14: карэктар, гічка, круг, красавік, ода, касос. Кіт, крок, эра, рада, гусак, кніга, кліч, арка, я.

Узнагароды, запісныя кніжкі, выйграли: Ева Шырэнос, Анджэліка Сель-вясяюк, Анна Хількевіч, Раман Лушчынскі і Юліта Гайко з Бельска-Падляскага, Лукаш Свентухоўскі, Галіна Ільяшук і Лукаш Гайдук з Нарве. Віншуюм!

Старое сонца, маё Падляшша

Еду раніцай аўтобусам у Саколку. Высядаю ў Вярхлесе. Прыштільваю лыжы і сунуся ў бок Беластока. Праз Сухі Груд даязджо да ракі Сакалды вышиэй Міжрэчча. Рэчка замерзла і прысыпаная снегам. Трапіў на прасеку і ў добрым напрамку працягваю шлях. Раптам перада мною — алені. Хапаю апарат, у якім аб'ектыў 200мм, удаецца ўхапіць ланю ў прыгожай позе. Выязджаю з лесу над Студзянкамі і далей еду на Васількаў, Петрашы і ўпоцемку давалакаюся дамоў.

Гэтак запісаў у лютым 1975 года фатографік Віктар Волкаў. У жніўні 1961 года пачынаў працу як аўтамабільны мантажыст у Транспартным прадпрыемстве, папулярным „калхозе”. За першыя заробленыя гроши купіў фотаапарат „Смена”, павелічальнік і сушылку. У прыгожую сонечную нядзелью пайшоў з сябрам у Юроўцы, няма яшчэ шашы ў Аўгустаў, толькі пясочны гасцінец, фрагмент якога уцалеў пад гатэлем „Вікінг”. Здымая фурманку з сенам на драўляным мосце. Пераходзяць мост, ідуць у бок Ленъяў. Робіць здымак Марку пад прыгожым крыжам на гары, захапляючы панарамай даліны Супраслі. Здалёк відаць Беласток, яшчэ без „хмарачосаў”...

У лютым 2002 г. адкрыў кардонку з негатывамі з шасцідзесятых, у якую не заглядаў чвэрць стагоддзя. Пераглядаючы кадр за кадрам, успамінаў здэрэнні з пяцідзесятых гадоў, калі „рачкаваў” яшчэ як фатограф з апаратам AGFA box 6x9, рабіў стыковыя адбіткі на чулай на сонца паперы. З таго часу не захаваўся ні адзін негатыв, толькі папру маленькіх здымкаў. З дыстанцыі трыццаці гадоў зрабіў вострую селекцыю. Каштоўныя негатывы захаваў, рэшту знішчыў. Як цікавінку пакінуў негатыв з арміі. Селекцыю закончыў на пераломнім 1968 годзе. Тады купіў дасканалы аб'ектыў 500мм, аб якім мараваў гадамі, у май кінуў працу за пісьмовым сталом (вытрамаў 6 месяцаў). Студыі кінуў раней. І мог увесі час быць ціпер у пленэры.

У той час Віктар Волкаў выканаў шмат добрых здымкаў, высылаў іх на разныя конкурсы. Атрымаў некалькі ўзнагарод і вырашыў, што прафыгурае з фатографавання. У 1969 г. пачаў працаваць як фатограф у Акруговым

музеі. Тады быў упэўнены, што ўжо ўсё ўмее. Рамяства мусіў у сапраўднасці вучыцца ад пачатку. Сёння лічыць, што замала дакументаваў вёску таго часу. „Час тады яшчэ стаяў у месцы”. У 1992 г. перастаў працаваць на чорна-белым негатыве, пачаў на слайдзе і каляровым негатыве. Далей лічыць, што найлепшыя ягоныя кадры яшчэ ў будучыні...

На юбілейную (шасцідзесяцігоддзе) выстаўку Віктара Волкаў у Акруговым музеі ў ратушы прыйшоў незлічоны тлум. Мастакі, журналісты, фотографы, аматары ягонае творчасці, спонсары, улады ваяводства... У такі святочны дзень абдароўваліся ўсе добрым словам і дарункамі. У вялікім гомане, што ледзь чуваць было, не толькі дарылі юбіляру, але і ён усім тым, хто спрыяў у ягоныя творчай дарозе, уручай свае вялікія фатаграфіі-карціны, прыгожа абраамленыя. Фатаграмы на белых сценах ужо вядомыя — гэта „Маё Падляшша” і „Сонца”. Сярод іх — партрэты самога аўтара, які з фотаапаратам сочыць за момантам прыгажосці і праўды, якія можна ўвекавечыць. Ён на іх і хлопец, і сталы ўжо мужчына, але і так не ўцінулі яго сёння абставіны ў касцюм, не запятлілі гальштук пад барадой. А на здымках аўтар — сярод макаў, снегу, на машынах, на лодцы, у самалёце, на фурманцы... Ідзеш, глядзіш, бачыш тое што ўбачыў раней ён, дайшоў часам у сцежку і спёку, дапоўн на каленях, выкленчыў, чатуючы... Вёска. Хаты, платы, каровы, коні... Вербы... Авечкі, дымы над бульбянішчам, стагі, пылістыя дарогі, дрэвы з раскінутым голлем, птушкі. І снег, снег, стагі ў снезе. Снапкі ў дзесятках. Вада. Паводка. Рака, лодкі на беразе. Дзікія жывёлы. Хаты. Людзі... Пранікаў сам у краявід. Сам смак сонца ў яго каляровых, поўных настрою фатаграмах. Асаблівае ўражанне робяць яны, развешаныя, аграмадныя, як раз у музеі. Крыху мяшае гоман і мітусы, як заўсёды ў такай святочнай сітуацыі. Хацелася б з кожным вобразам пабыць сам на сам, адасобіцца. І зайдзірасць неяк агортвае чалавека — як жа ён заўважыў такое харство, а мы не маем часу і шукаць, і ўвекавечыць, для памяці і радасці тых, што пасля ўбачаць.

Міра Лукшы
Фота Віктара Волкаў

Сябрам труса

Апошні (26) нумар нерэгулярніка „Карткі”, часопіса, які выдаецца ў Беластоку, гэта своеасаблівы мяшок, у які ўкінулі прозу, эсэ, пераклады, малюнкі і здымкі, якія мала маюць супольнага адно з адным. Аднак часопіс час ад часу мусіць знайсці месца, каб паказаць, „што ў траве пішчыць” літаратурна-мастацкай, а не можа знайсці супольную шыльду.

Нумар адкрывае размова з папулярным у апошні час празаікам і пээтам Паўлам Гюле, якую правёў Ян Камінскі (славуты кнігай-зборам размоў „Метафізіка правінцыі”), якая пераходзіць месцам у інтэлектуальную аўтапрезентацыю распытаўчага. Аднак з Гюле яшчэ раз атрымаўся выдатны гаварун. Пра што-кольківек яго падчапіць, дык, кажучы журналісцкім слэнгам, развівецца. Ну, дык гэта можа быць спосаб на прымушанне субядніка да аўтарэфлексіі, які Гюле пасля аднаго з пытанняў назваў жорсткім. Так ці сяк, размова цікавая, бясстрэсавая і ствараючая вобраз празаіка. Кшыштаф Гедройц (яго кніга „Кім” была вылучана ў конкурсі імя К. Ілакевічанкі), публікуе „Лісты з ніжняга горада”, роздумы аўтара, якія кранаюць сяброў, Беласток і цяжкасці са зразуменнем „іншых тутэйшых”.

Асаблівую ўвагу ў апошніх „Картках” звяртае цыкл перакладаў Аксаны Савілавай. У яе транслятарскіх спробах

бачым вершы з дзвеяностых гадоў Булаты Акуджавы, фрагменты рамана „Філіял” эмігранцкага расійскага пісьменніка Сяргея Даўлатава, эсэ рускага празаіка і крытыка Віктара Ерафеева ды вершы папулярнага пецярбургскага паэта і музыкі Барыса Грабеншчыкава, ідала расійскай моладзі восьмідзесятых. На жаль, хоць „ігра была вартай свечкі”, творы вартыя перакладу, то атрымаліся яны не самага высокага палёту, асабліва паэтычныя. Акуджава страсці на красе і цяпле. У Грабеншчыкава (не Грабеншчыкава, як у „Картках” яго назвалі) пагубілася паэтыка, як акрэслі Андрэй Вазнясенскі, яго складанага ўнутранага свету, вельмі блізкага Аллену Гінсбергу. Да таго шкада, што на старонкі „Картак” не трапілі найбольш вядомыя творы пецярбуржца і яго групы „Акварыум”, такія як „Сідя на красівом холме” ці „Сны о чём-то большем”.

У „Картках” знайшлося адно з апошніх апавяданняў нашай ніўскай каляжанкі Міры Лукшы „Муз”, у перакладзе Ежы Плютовіча, з ключом распазнавальным „знаёмымі і сябрамі труса”. Як гавораць, між Богам і праудай, большасць старонак апошняга нумара „Картак” — адрасавана якраз да самага блізкага трускавага атачэння. Тсс, атачэння Дудкі (Багдана), галоўнага рэдактара часопіса.

Мацей ХАЛАДОУСКІ

Фільмавы вечар

На гэты тыдзень прыпанаю два фільмы, якія могуць выклікаць смех, цікавасць і задавальненне. У святочны час варта знайсці некалькі гадзін, каб паглядзець гэтыя жамчужыны кіно.

„Рабі сваё, рзыка твоя” (Rób swoje, rzyzyko jest twoje) — мастакі дэбют Мар'яна Тарлецкага з пачатку 2002 года, экстракамедыя, прадстаўляючая польскую рэчаінасць.

У турэмнай камеры спатыкаюцца двое культработнікаў: кахаючы цяпло саларыяў акцёр Лютэк (у гэтай ролі Міхал Міловіч) і рэжысёр Эміль, вядомы „ўсім” творца „Крылатага мсціўца” (якога зіграў Оляф Любашэнка). У турму трапляюць яны ў дзіўных акалінасцях. Эміль пастанавіў уцячы ад сваіх чатырох назойлівых жонак (у гэтых ролях Івана Кубіч, Ганна Смактуновіч, Кацярына Доўбар і Рэната Габрыельская). Лютэк пасварыўся з... цырульнікам.

Героі вырашаюць разам стварыць сэрыял — найлепшы фільм іх жыцця. Напачатак выдумваюць тры галоўныя персанажы фільма: Зузю (на экране Кацярына Буйкевіч), Тэлімену (Агнешка Владарчык) і Бланку (у гэтай ролі ўдзельніца Біг-Брадэра — Моніка Сэвела). Аднак работу над сцэнарыем пэрарываюць праблемы з суседзямі па камеры і вестка аб абмане Кладорфа (у ролі Кжэсімір Дэмбскі), рэжысёра, які памінуў іх у канечных надпісах у фільме, пры якім яны працавалі.

З такой знявагай Эміль і Лютэк не маглі змірыцца! Не пытаючы нікога, ра-

шаюць уцячы з турмы і паехаць на прэм'еру „праклятага” фільма Кладорфа ў Лясную Падкову... Варта даведацца што было пазней!

Чарговы фільм — „Табу” 70-гадовага Нагіса Ашымы, выдатнага японскага рэжысёра. Дзея адбываецца ў 1865 годзе ў горадзе Кіото. Галоўная тэма — гомасексуалізм у японскай арміі. Да гэтай пары ніхто не паказаў яе ў такай перспектыве як Ашымы.

Забароненая любоў нараджаетца ў школе самураяў. Галоўным віноўнікам замяшання з'яўляецца 18-гадовы хлапчук незвычайнай, жаночай прыгажосці, які не толькі ўзбуджае ў сваіх таварышах гарачыя пачуцці, але і свядома выкарыстоўвае іх слабасць, чаго прыкладам з'яўляецца знакаміта паказаны ўрок фехтавання. Хлопец мае забіць свайго каханка, а над экзекуцыяй наглядаць будзе камендант школы, які таксама знаходзіцца пад уплывам хлапчика прыгажосці...

Фільм Ашымы адлюстроўвае XIX-вечную Японію. Без ніякіх амежаванняў рэжысёр паказвае сапраўднае жыццё тагачаснай эліты — самураяў, якія да гэтай пары паказваліся толькі з добрага боку. „Табу” выклікаў хвалю абурэння найвышэйшых улад Японіі, якія нейкі час забаранялі паказваць фільм у кіно. У такай сітуацыі варта пакарыстацца нагодай і паглядзець фільм у нашых кінатэатрах, а я магу запэўніць, што не будзе гэта страчаны час.

Паўліна ШАФРАН

Чорна-белыя фатаграфіі

35 красавіка 2002 года ў Гайнайскім доме культуры экспануецца выстаўка чорна-белых фатаграфій маладой жыхаркі Гайнайскіх Малгажаты Ліпніцкай. На здымках паказаны помнікі, партрэты, краявіды і элементы

природы. Малгажата Ліпніцкая раней прымала ўдзел у працы тэатральнага гуртка пры доме культуры. Выстаўку арганізавала апякун мастацкіх гурткоў ГДК Зінаіда Якуць.

(ам-3)

Зрабіць з чалавека... чалавека

Часамі калецтва робіць з чалавека... чалавека, гаворыць з аптымізмам доктар Ежы Самусік, ардынатар аддзялення рэабілітацыі Ваяводскага шпіталя імя Янджэя Снядэцкага ў Беластоку.

Здавалася б, звычайная вясковая дзяўчына. Можна сказаць, не мае ані-якіх шанцаў, каб выбіца ў людзі. Вярталася вось з суседній вёскі, дзе была на дыскатэцы, самаходам з сябрамі. Усе выпішыя, той, што вядзе машыну — таксама. Цёмана, нач, дарога ідзе праз лес. Раптам яна пачула моцны ўдар, трэск дрэва і машыны, а больш не памятала нічога. Калі ачнулася ў бальніцы, ёсць перавярнулася дагары нагамі. Стала вядома, што ў яе паламаны пазваночнік і перарваны спінны мозг. Ніколі не будзе хадзіць! Гэты страшны прыкусуд спачатку не дае дыхаць, засланяе ёй белы свет, свідруючы галаву думкі пра самагубства. А пасля актыўная і разумная рэабілітацыя прыводзіць да таго, што яна знаходзіць сваё месца сярод першых. І пунктаў выйсця якраз з'яўлецца тут яе калецтва.

Ужо трэці раз Беластоцкое таварыства прыяцеляў рэабілітацыі арганізуе фэст, прысвячаны актыўнай рэабілітацыі. Суарганізаторам з'яўлецца Аддзел здароўя Беластоцкай гарадской управы. **Фэст адбудзеца ў Звярынецкім парку 12 мая гэтага года а гадзіне 11³⁰.**

Мы хочам перш за ёсць навучыць людзей прафілактыцы. Каб мець як мага менш пацыентаў, гаворыць магістр Кацярына Самусік, новы старшыня Беластоцкага таварыства прыяцеляў рэабілітацыі. Ну, і, вядома, знайсці добразычлівых спонсараў, дзякуючы якім мы зможем закупіць новае абсталяванне і апаратуру для аддзялення рэабіліта-

цы. А таксама хацелася б, каб людзі міла правялі час у нядзелью, дадае з усмешкай пані Кася.

Што можна будзе ўбачыць на фэсце? Можна было бы адказаць адным словам: ўсё. Аднак самае важнае: арганізаторы пакажуць способы, як сцерагчыся, каб не выпаў міжпазваночны дыск. Будуць спецыяльныя сцэнічныя эцюды пра пазваночнік. Дэманстрація іх будуць фізіятрапеўты з аддзялення рэабілітацыі. Яны таксама пакажуць практикаванні, якія ўзмацняюць пазваночнік. Будуць паказаны практикаванні пры болях пазваночніка, без выпадку.

Шмат працы на фэсце будзе мец паліцыя. На гэты раз, аднак, мандатамі яна караць не будзе. Будзе затое лекцыя пра тое, як бяспечна ездзіць па дарогах: на веласіпедзе, на машыне, на роліках. Вялікая ўвага будзе адведзена таму, як трэба паводзіць сябе ў часе плавання ў рэках і азёрах, а асабліва важныя тут скокі ў воду, tym больш, што набліжаецца самы нешчаслівы ў гэтых адносінах месяц чэрвень, калі шпітальныя палаты запаўняюцца цудоўнымі хлопцамі на інвалідных калясках, з поўным паралічам ног.

Цікавая будзе частка, прысвечаная актыўнай рэабілітацыі. Удзельнікі фэсту ўбачаць, як трэба ездзіць на інвалідных калясках па тратуары, па сходах, а таксама слалом. Дэманстрація ўсё гэта будуць члены ФАРЭ (фонд актыўнай рэабілітацыі). Усе яны займаюцца спортом: у асноўным баскетболам, лёгкай атлетыкай. На інвалідных калясках выступяць і пацыенты аддзялення рэабілітацыі ў Беластоку. Напрыклад, Эля Каральчук, член ФАРЭ, у Беластоцкім тэлебачанні яна вядзе праграму „Do szcześcia inaczej“. Жыве яна ў Беластоку, педагогіку штудзіруе ў Варшаве.

Хоча мець вышэйшую адукацию. З Эляй Каральчук на фэсце будзе пра-ведзена інтэрв'ю.

На інвалідной калясцы будзе танца-ваць Марта Сікорская з Варшавы. Яна чэмпіёнка Польшчы ў лацінаамерыкан-скіх танцах.

Трэба падкрэсліць, што ўсе выступленні на фэсце — на грамадскіх пачат-ках. Нікому за іх нічога не плацяць. А будуць жа таксама выступаць разна-стайныя музычныя і танцевальныя ка-лектывы. Найбольш будзе дзіцячых ка-лектываў, але будзе і джаз. Дадамо, што на заканчэнне фэсту з паўгадзінай пра-грамай выступіць вядомы нашым чы-тачам **калектыв „Чарамышына“**.

У праграме фэсту пераплятаюцца мастацкія выступленні і дэманстрацыя мерытаратычных парад. Вось, напры-клад, прадстаўнікі аўтамабільнай фірмы „Конрыс“ будуць гаварыць пра зашпільванне рамней у самаходзе, пра крэсліцы для дзяцей, пра падгалоўнікі. Фірма „Кантэсса“ будзе дэманстрація модныя рэчміашкі і нават правядзіце конкурс ведаў пра іх з узнагародамі. Будуць прадстаўлены таксама фірмы з ар-тапедычным абсталяваннем і фарма-цэўтычнымі фірмамі.

Вакол сцэны, якая будзе паставлена спецыяльна для патрэб фэсту (ста-

нуюю сцэну ў парку разабралі), будуць размешчаны пляцоўкі спонсараў, дзе будуць рэкламавацца іх тавары. Беластоцкі газавы завод пакажа вялікі паветраны шар. Будуць рэкламавацца такія фірмы, як ПЗУ, ПКО, Таталіза-тар і г.д.

Неабходна падкрэсліць, што галоўным спонсарам сёлетняга фэсту актыўнай рэабілітацыі з'яўляецца ПЗУ — Акруговае аддзяленне ў Беластоку. Шмат дапамаглі ПКО БП — Рэгіянальны аддзел у Беластоку, прадпрыемства „Вокны і дзвёры“ з Саколкі, Беластоцкі газавы завод, жыллёвы кааператыў „Сонечны Сток“ і іншыя.

Трэба дадаць, што арганізаторы фэсту задбалі пра дзяцей. Будзе дзіцячая пляцоўка, „Fikoland“, а дзецьмі зоймуцца гарэці.

Я проста ўпэўнена, што на гэтым фэсце не толькі варта, але і трэба быць. Нават тады, калі хтосьці не патрабуе ніякіх парад, бо яшчэ не адчувае свайго пазваночніка, мае здаровыя рукі і ногі ды непатрэбныя яму ніякія артапедычныя ўкладкі ў абудак. Сёння — магчыма ёсць гэта непатрэбнае, а заўтра — без гэтага не абысціся, як без вады і паветра.

Ада Чачуга

PS. Здымак з мінулагоднага фэсту.

Ой, цярпелі ў вёсцы бедныя калекі, якім трудна купіць ежу, трудна купіць лекі. А сёння Харошча...

УДПС

... А сёння Харошча прыгожыя будынкі мае і дырэктар Э. Лапінскую пра ўсюточку дбае. Має ежу, лекі і вонтратку як трэба. У нядзелью ў капліцу хадзіці нам трэба. Ёсьць тут вогнішчы, дыскатэкі, тэрапія заніцёвая. Не змаглі бымы, але ёсьць тут 200 працаўнікоў і ўсе яны добрыя!

Гэтак Марыся Пень услайле ў вершы Дом сацыяльнай апекі, куды трапіла. Мела праblems. Хто іх не мае, асабліва калі захварэў! Май ты хату, май і сям'ю якуюсць, то і так прыйдзенца, бывала, па чужых кутках бадзяцца. Добра, калі той куток такі ўтульны і прыгожы, як у гэтым „дэпэсэ“ ў Харошчы. Асабліва на жаночым аддзяленні. Чысцінія, прыгажосць! Бы на курорце адчуваеш сябе, кажа Марыся, адзін клопат, што большасці ім нельга адным пакідаць тэрыторыю дому і выходзіць у горад па спраўах. Гэта так загадала і ёй тая „Э.“ Лапінская (спадарыня Альжбета, тое Э. толькі так, каб складней у вершы было) — магла Марыся хадзіць у бібліятэку ці куды ёй трэба было адной, і раз без паведамлення падалася ў прыватны стаматалагічны кабі-

нет, бо зуб балеў. І кепска гэта кончылася, стала ёй на вуліцы блага пасля працэдуры. Марысі, вядома, прыкра, бо ж яна — старшыня камітэта жыхароў дома апекі, і пра пэўныя справы ў ДПС яна рашае. І мастачка яна вядомая. Намалявала больш за 120 карцін, з чаго шмат вісіць на аддзелах, у дырэктаркі ў кабінцы, а многа іх дом апекі аддаў у падарунку, між іншым, архібіскупу. Цяпер малюе іконы, ды падрамнікай не мае. Купіла б сама, але шмат каштуюць. Цяпер праblems з грошымі мае ўвесі дом.

Утрымлівае яго павятовае беластоцкое стараство. Жанчын тут 69. Усіх жыхароў — 302. Большасць мужчын — сярод іх, як і сярод здаровых, шмат катоўры не спраўляеца ў адзіноце з жыццём. Прабываюць тут людзі ад 18 гадоў. Найстарэйшаму жыхару — 83 гады. Калі гаворка пра нямогласці, дык гэта адзіны дом у ваяводстве, дзе праўляюць людзі з захворваннямі нервовай сістэмы (шызафрэнія, хваробы псіха-арганічныя ці выніклія з прычыны празмернага спажывання алкаголю або дадатковых псіха-арганічных ком-

плексаў ці ўзікльных па прычыне старасці, ёсць і хворыя эпілепсіяй), а таксама разумова недараўвітая ў рознай ступені — ад лёгкай да глыбокай. З аднаго боку добра, што разам праўляюць хворыя і такія, і такія. Асобы псіхічна хворыя вельмі апякунчыя ў адносінах да разумова надараўвітых. З другога боку — супрацьпаказана, каб такія асобы разам праўлявалі, з розных прычын. Патрэбна іншая падборка заняткаў, зусім іншыя іх паводзіны. Людзі зусім, сапраўды, адрозныя.

Праўда, не самім хлебам чалавек живе. Не толькі поять тут ды кормяць, лечаць (тэрапеўт на поўным штаце, трох псіхіятраў на заказ, стаматолаг і лекар па скурных хваробах ды па рэабілітацыі, медсёстры), апякуюцца ды займаюцца на той тэрапіі „зянцёў”, якую Марыся ўспомніла ў вершы. Марыся піша, малюе, чытае. А час вольны іншыя падапечныя, якія змогуць ды хочуць, могуць праводзіць у сям'і майстэрнях — у 2 ткацкіх, музычнай, чаканкі, разбярствіа і вырабаў сакуры. Напрыклад, паказвае Марыся: скураныя карціны, аздобы, аздобы на вазоны... Мастакі выязджаюць на пленэры. Вось, былі ў Белавежы... Марыся адразу — вершык. Пішацца ёй і па-польску, і па-беларуску, лёгка. Рыфмаваныя, складныя вершы пра прыроду, людзей, падзеи. Вось — пра Белавежу, а ў ім — пра спа-

дарыню Коссак, Адама Вайрака, іхных звязоў, пра пушчанску прыгажосць. Пря паэта Барыса Руско, з якім мелі сустрэчу. Пря экалогію. Пря айчыну. Пря сваё бядовае жыццё. Пря дом і бацькаўшчыну, якую пакінула, і пра ДПС, які стаў яе домам.

У нашым доме жывеца ў тульна і прыемна, — кажа. — Летам адбываюцца імпрэзы на адкрытым паветры. Зімою — у будынках. І такія імпрэзы бываюць, як высыячэнне капліцы, кацельні... Але часцей у нас бівакі, забавы. Святымі мікалайкі, андрэйкі, вялінікі, Дзень сацыяльнага працаўніка. Наш хор „Радасныя хвіліны“ тро разы выязджаюць у лялечны тэатр у Беласток, бывалі і ў філармоніі. Шмат хто пабываў на курорце над морам... Дырэкцыя, вось, пайнфармавала, што маем фінансавыя праblems, дык даводзіца ашчаджаць электраэнергію і ваду...

Марыся Пень чытае „Ніву“. У маладосці сама крыху допісаў падсыпала, і вершы таксама. У кніжцы, пасля конкурснай, яе верш ёсць. Цяпер нікуды вершаў не давала. А што піша? — цікавіцца спадарыня дырэктарка. А што, замнога скажаш у слове, у карціне? Дзень спакойны. Дзень за днём. Душа — таксама спакайней! Бо ж тут накормяць, напояць, як трэба — таблетку дадуць... А там — бацькоўскае поле засталося, і стары дом пусты...

Міра Лукша

Мястэчка Нарва ў 1914 годзе

У адным з нумароў беластоцкай газеты „Kurier Poranny” за 23 лютага 2001 года была змешчана рэпрадукцыя ўнікальнага фотаздымка мястэчка Нарвы ў 1917 годзе з вышыні птушынага палёту. Гледзячы на яго, мне захацелася ажыўіць гэты своеасаблівы шэдэўр фотамастацтва, дадаўши крыху жыцця на вуліцы і ваколіцы выяўленага на ім мястэчка. У Гродзенскім архіве ўдалося мне знайсці спіс домаўладальнікаў Нарвы за 1914 год, то-бок незадоўга да часу, калі быў зроблены названы фотаздымак.

У мястэчку Нарве перад пачаткам першай сусветнай вайны налічвалася 225 двараў месцаў і 229 хат, пражывала 698 мужчын і 725 жанчын. У паданні з іншымі мястэчкамі Бельскага ўезда Нарва была адным з самых малых (гледзіце табліцу).

назва горада ці мястэчка	колькасць двароў	колькасць хатаў	колькасць мужчын	колькасць жанчын	усяго жыхароў
Нарва	225	229	698	725	1423
Бельск	673	819	3350	3532	6882
Браньск	465	306	1784	2038	3822
Кляшчэлі	329	372	794	1000	1794
Драгічын	274	286	855	1168	2023
Мельнік	229	229	635	655	1290
Боцькі	378	378	1140	1206	2346
Орля	396	408	1135	1349	1484
Цехановец	533	583	2459	2700	5159
Немірова	119	120	441	468	909
Сямітычы	720	745	2805	3014	5819

Мястэчка Нарва складалася ў той час з 8 вуліц (Аляксандраўская, Мікалаеўская, Міхайлаўская, Раманаўская, Шыдлоўская, Беластроўская, Пясочная, Глінічная, Паўлаўская рынакавая плошча і Рынкаўскі завулак). Налічвалася 130 хрысціянскіх гаспадарак і 65 — жыдоўскіх. Цікава, што найбольшая колькасць жыдоўскіх двароў было на Паўлаўской рынакавай плошчы — 14 супраць аднаго хрысціянскага. Хрысціяне пераважна жылі на вуліцах Мікалаеўской — 48 двароў (жыдоўскіх — 20); Раманаўской — 30 двароў (3 жыдоўскіх); Пясочнай — 19 хрысціянскіх і 6 жыдоўскіх двароў і Глінічнай — 11 хрысціянскіх (жыдоўскіх двароў не было).

Пераважная большасць гаспадароў Нарвы, як хрысціян, так і жыдоў, мелі па адным месцы і адной хаце. Вылучалася толькі некалькі сем'яў. На вуліцы

Аляксандраўской з 23 гаспадарак па два дамы мелі Міхель Ёсевіч Гурскі, Сроль Абрамавіч Вахт, Восіп Казіміравіч Журобскі. На Мікалаеўской вуліцы з 68 гаспадарак па два дамы мелі Сендер Абрамавіч Вахт, Юдэль Янкелевіч Канюцкі, Ілля Васільевіч Кур'яновіч і Іван Міхайлавіч Мяровіч; на Міхайлаўской вуліцы з 13 гаспадарак два дамы было ў Марыі Рыгораўны Смактуновіч; на Раманаўской вуліцы з 33 гаспадарак два месцы і два дамы меў Ігнат Юльянавіч Кур'яновіч.

У 1914 годзе ў м. Нарве на вуліцы Аляксандраўской знаходзіліся мясцовая сялянская лячэбніца і дом Нарваўскага крэдытнага таварыства; на Паўлаўской рынакавай плошчы — дом Нарваўскага гарадскога кіравання; на Мікалаеўской вуліцы — дом духавенства Нарваўскага праваслаўнага прыхода, Нарваўскае народнае жаночае вучылішча і Нарваўскае двухкласнае прыходское вучылішча; яшчэ адзін дом нарваўскага праваслаўнага кліру размяшчаўся на вуліцы Міхайлаўской; на Раманаўской былі два малітвонія дамы жыдоўскага кагала; на Беластроўской вуліцы знаходзіліся паштовае аддзяленне і прычт Нарваўскага рымска-каталіцкага касцёла. У Нарве налічваліся дзве піўныя лаўкі — Гірша Іцкавіча Хайкліна на Мікалаеўской вуліцы і Сроля Абрамавіча Вахта на Міхайлаўской вуліцы.

У 1914-1915 гадах Нарваўскім гарадскім старастам быў Сцяпан Антонавіч

Нікановіч, яго памочнікам — Іван Якаўлевіч Русіновіч, па-за імі ў склад гарадскіх упаўнаважаных уваходзілі: Якаў Васільевіч Чарнякевіч, Іван Адамавіч Русіновіч, Іван Лукіч Шахевіч, Восіп Вайщехавіч Смактуновіч, Мікалай Рыгоравіч Смактуновіч, Дзіянісій Якаўлевіч Ляшчынскі, Феадосій Фаміч Астапкевіч, Антон Лукіч Касакоўскі, Восіп Казіміравіч Харкевіч, Гірш Іцкавіч Хайклін. Святаром праваслаўнай царквы быў айцец Віталь Стракоўскі, а каталіцкім ксяндзом — Юльян Занеўскі. Начальнікам паштова-тэлеграфнага аддзялення з'яўляўся Альфонс Хрысціяновіч Рогенгаген.

Сярод жыхароў Нарвы напярэдадні першай сусветнай вайны сустракающа 49 хрысціянскіх прозвішчаў і 47 жыдоўскіх. Колькасны аналіз хрысціянскіх прозвішчаў паказаў, што найбольш пражывала ў мястэчку Смактуновіч — 16 гаспадароў, Кур'яновіч — 14, Амбражэвіч — 9; Жакевіч і Асташэўскіх — па 8; Плясковіч — 7; Граматовіч — 6; Русіновіч — 5; па 4 — Каменскіх і Якубоўскіх, па 3 — Шаткоўскіх, Дзерпенскіх, Садоўскіх, Касакоўскіх, па 2 — Журобскіх, Шахевіч — Харашкевіч, Жахоўскіх, Харашэўскіх, Чарнякевіч, Карабкевіч, Алімоўскіх, Паплаўскіх, Зялінскіх, Шакальскіх, Дударыкаў, Гаралеўскіх, Заікевіч — па адным: Русачык, Савіцкі, Вронскі, Нікановіч, Сасноўскі, Кірловіч, Ляўкоўскі, Гапуновіч, Мілеўскі, Зубрыцкі, Пашко, Бялецкі, Грабоўскі, Катовіч, Колнер, Янушэўскі, Карпінскі, Манінскі і Лібнер.

Генадзь Семянчук

Да 120 годдзя нараджэння Янку Купалы

Купалавы „універсітэты”

Мне мудрасці кніжнай не даў бы
пазнаці,
Мой бацька не мог даць раскошаў
такіх —
Наўчыўся я слоў беларускіх ад маці
І дум беларускіх без школы і кніг.

Я. Купала, „Мая навука”

У сваіх лістах да першага біёграфа-купалаведа Льва Максімавіча Клейнбарты Купала піша: „Начал учиться в Косіне, учил Потапович (кажется, ученик гімназіі), сын какога-то служащага в імении. Першое учение (от азбуки) было на польском языке. Учился я тогда, по-видимому, не очень усердно, потому что отцу моему пришлось за неуспехи отколотить меня, кажется, уздечкой. После этого начал учиться я чесчур усердно”.

З-за частых пераездоў бацькою з аднаго месца на другое атрымаць сапраўды стабільную адукацыю не атрымала: няня навучыла рускім літарам, ад-

ну зіму вучыўся ў Сенніцкім двухкласным народным вучылішчы, потым — прыватная падрыхтоўчая школа ў Мін-

ску, дзе стары настаўнік паміж запоямі рыхтуе группу вучняў на працягу года да паступлення ў розныя навучальныя установы.

Потым быў вандроўныя настаўнікі ў Прудзішчах і Гаянах. „После учения в Гаянах я попал летом в военные лагеря под Минском к какому-то фельдфебелю. Этот „учитель” одному только и учил, что заставлял меня выучивать напамять тропари и больше ничего, за что отец таскал ему кур и т.п.”.

Жывучы ў сваякоў на хутары Мачаны, Купала знаёміца з сынам дырэктора Мінскага рэальнага вучылішча Самойлы — Уладзімірам Іванавічам, які ўзяўся рыхтаваць будучага паэта да паступлення ў рэальнае вучылішча. З-за слабой падрыхтоўкі вучня планы наkont вучылішча засталіся марамі. Бацьку ж быў патрэбен памочнік у гаспадарцы. І маці перасцерагала: „З кнігі Ясю хлеба не есці! Можа, хто і будзе есці, але не сын арандатара, ды яшчэ ў такія ліхія часы!..”

„Наконец, когда жили в Селище, я настоял, чтобы отец дал мне возможность окончить народное училище”.

Такім чынам, прайшоўшы поўны курс двухкласнага народнага вучылішча ў Беларучы за 1 год, Купала атрымаў адзіны ў сваім жыцці атэстат аб адукацыі. „Сдал экзамен, получил аттестат, который кстати, где-то затерялся, и всё”.

Самаадукацыя, якой актыўна займаўся Купала, не задавальняла яго цалкам, і ён едзе ў Пецярбург на агульнаадукацыйныя курсы А. С. Чарняева, дзе вучыўся з 2 снежня 1909 года па восень 1913.

У верасні 1915 года едзе ў Москву, дзе вучыща ў Народным універсітэце імя А. Л. Шанявскага да студзеня 1916 г.

Падсумоўячы гады вучобы, можна з упэўненасцю сцвярджаць: талент свой Купала атрымаў „задарма” ад маці-прыроды, стаўшы паэтам з Божае ласкі. З першых сваіх крокau у самастойным жыцці памкнуўся туды, куды паклікала сэрца — у вялікі свет кнігі.

Так іншай не знаўши навуки і школы, Упацёмках шукаў і знайшоў божыські дар; Цяпер маімі скарбамі — думы-саколы, Цяпер беларускай я песні ўладар.

„Мая навука”

Тамара Лайрэнчук, г. Высокае

Верасень 1939

Мой дзядзька Ігнат Скарупскі з Тапалян быў змабілізаваны ў Польскую войску ў жніўні 1939 года. Ягоны брат Юзаф завёз яго фурай аж у Беласток. Там, на зборным пункце, атрымаў ён накіраванне ў ваенную часць у Лідзе. Разам з іншымі прызыўнымі даехаў туды поездам.

Калі ўспыхнула вайна, ягоная часць выйшла ў поле. Рота, у якой ён служыў, закватаравалася непадалёку літоўскай граніцы. З кожным днём сітуацыя горшала, адсутнічала сувязь з камандаваннем часці, не прыходзілі дастаўкі. Хар-

чы рэквізavalі ва ўласніка маёнтка. Падаў баявы дух.

Аднаго дня пад'ехалі троі савецкія танкі з дэсантам. Спыніліся ў некаторай адлегласці і наладзілі сувязь з камандзірам польскай роты, патрабуючы безагаворачнай здачы. Камандзір роты, свядомы безнадзеінасці сітуацыі і шкадуючы праліцця крыві сваіх салдатаў у бессэнсоўнай прыгрышнай схватцы, згадзіўся, загадзя інфармуючы пра гэта сваіх падуладных.

Савецкія танкі ўехалі ў двор. Савецкі камандзір загадаў вывесці роту і выстраіць у двары. Далей было загадана скласці зброю і пасы ад шынялёў; пакінулі лыжкі, біклажкі і судкі. Калі склалі зброю камандзір дэсантнай групы загадаў польскім афіцэрам і ўнтар-

афіцэрам выйсці перад фронт роты. Спытаў салдатаў, ці добрыя яны былі. Усе ў адзін голас заяўлі, што былі добрыя. Тады ўсім, разам з афіцэрамі і юнтар-афіцэрамі, загадалі саматужна вяртацца да сваіх дамоў. Распускаемыя стаўлі падазраваць каварства, бо дулы танкаў і ружко дэсантнікаў былі скіраваны ў іх бок. Разыходзіліся групамі.

Стомленыя і галодныя шукалі харчоў і адпачынку. Дайшлі да выવаду, што найбольшую дапамогу атрымаюць ад польскіх каланістаў. Спакала іх расчараўненне, бо каланісты варожа глядзелі на іх думаючы, што яны павінны змагацца і паміраць за туую зямлю, якую яны атрымалі ад Пілсудскага. Адыходзілі галодныя. У вёсках, дзе палякі былі

меншасцю, людзі, хаця самі жылі бедна, кarmilі здарожаных ваякаў хлебам, малаком, маслам ці бульбаю, даючы яшчэ хлеб у дарогу. Беларусы выказавалі засмучанасць, што салдаты бароняць акупацыйную Польшчу, якая забрала ім зямлю ў сваё ўладанне, знішчаючы ўсё, што няпольскэ. У групе, у якой ішоў мой дзядзька, быў жыхар Лодзі, які, не разумеючы гутарак з вясковымі людзьмі, пачуў да іх сімпатию і давер.

У дарозе сустракалі калоны савецкіх войск, але ніхто іх не спыняў. З набліжэннем да Беластока група меншала, бо кожны адыхаў злёту ў свой бок. З баранавіцкай шашы каля Гарадка адышоў і мой дзядзька.

Канстанцін Масальскі

Старонкі для жанчын, але ці толькі?

На нашым рынку паяўляеца штораз больш касметыкі. Паліцы магазінаў аж угінаюцца ад розных бальзамаў, ласёнаў, шампуняў. Я пастановіў ўсё гэтае праверыць у Інтэрнэце. Амаль кожны вытворца касметыкі мае сваю вэб-старонку. На многіх паказаны не толькі вырабы; на іх многа парад і конкурсаў.

Сваю экспкурсію ў свет касметыкі пачаў я ад www.avon.pl. Усім вядомая кампанія на вельмі каляровай старонцы знаёміць з кар'ерай кансультанткі, раіць як пачаць працу, праверыць каталог прадуктаў і ўвайсці ў „кафэйку Эйвон”. Я з вялікаю цікавасцю націнуў на гэтае астатніе. Тут кожны можа знайсці штосьці цікавае — нават мужчына. Напрыклад, я выбраўся ў раздзел „віртуальны салон прыгажосці”, дзе я мог прыхарашиць на свой густ адну з трох жанчын (гэтае мне вельмі спадабалася). Пасля я з гэтага сайта паслаў электронную картку сяброўцы. Цікавым аказаўся раздзел „Парады”, дзе я многа даведаўся пра касметыку і не толькі...

Працягам маёй экспкурсіі была вэб-старонка www.kosmetika.pl. Тут можна выбіраць касметыку з вельмі доўгага спіска. Здзівіла мяне адсутнісць вопісаў прадуктаў, падаецца толькі фатографія і цана. Многа на ёй спасылак да вядомых фірм такіх як: www.pollenaewa.com.pl, www.dermika.com.pl.

Вельмі захацелася мне пабачыць як касметыка прадстаўлена на беларускіх старонках. Нямнога гэтых старонак

і ўсе яны на рускай мове. www.diva.by гэта „Беларускі віртуальны цэнтр красоты”. Відаць на ёй руку прафесіяналаў. Інфармацыя дасцца на 7 раздзялах, падзеленых на некалькі падразделаў з многімі фактамі і парадамі. Ёсьць там таксама кніжны клуб, фітнес-клуб і многа іншага. Гэтая старонка аказаўся найбольш дэталёвай і самай цікавай.

Прапаную заглянуць яшчэ на старонку www.parfum21.com.by, дзе апрача магазіна і рознага тыпу парад можам прыняць удзел у латарэ і закацаць бясплатныя пробкі розных прадуктаў. З простай цікавасцю я націнуў на гараскоп, з якога даведаўся, што мне „табачныя запахи придают уверенность и решительность” і рэкамендуюцца ўжываць такія парфумы як: Hugo, Black Seans (але адкуль узяць грошы на так дарагі пахі?).

Многія беларускія старонкі — гэта праста магазіны, якія прадаюць вельмі дарагую касметыку. Адной з такіх старонак з'яўляеца www.lilu.ru. На ёй можам пабачыць здымкі, прачытаць воні і купіць самую дарагую касметыку ў свеце: Chanel, Paco Rabanne, Lancome і г.д. (шкада, што нельга іх панюхаць). Іншы адрес: www.aromat.ru. Паводле мяне, такіх Інтэрнэт-магазінаў з дарагімі прадуктамі ёсьць так многа, таму што на ўсходзе доступ да сеців маюць толькі багатыя людзі. Але думаю, што гэтае будзе мяняцца....

Рафал Галушэўскі

Новыя пажарныя дэпо

Два новыя дэпо з гаражамі для вогнетушыцельных самаходаў у Семяноўцы і ў Альхоўцы (Нараўчанская гміна) будуць перададзены ў карыстанні тамашнім добрахвотным пажарным камандам у маі гэтага года.

Так склалася, што ў абедзвюх вёсках новыя беласценныя дэпо знаходзяцца побач школ. У Семяноўцы асталося яшчэ паставіць мачту і падключыць на ёй пажарную сірэну.

Тэкст і фота Янкі Целушэўскага

Вер – не вер

Астроне! Прыснілася мне, быццам мы стаім з маёй дарослай дачкою на вуліцы. Моцна я трymаю яе руку, быццам дзіця. Мы глядзім нейкі парад. Раптам я заўважыла свайго мужа. Ён быў у чорным элегантным касцюме і чорных баштанках. І ён пабег па шашы, слізаўчыся. Ну, пайшоў да кахранкі, падумала я, і мне стала вельмі кryўдна.

Хачу сказаць, што ў апошні час наша супольнае жыццё не складваецца найлепш. Я думаю, што мы нават можам разысціся. Вельмі непакоюся, што гэта за сон...

А другі сон, як кажуць, з іншай бочкі. Сніца, што я ляжу ў сваім ложку і сваімі дзецьмі. Побач са мною мой сынок, а за ім — дачушка. Быццам дзеці яшчэ зусім невялічкія. Прыходзіць мая знаёмая і прыносіць труну, у якой ляжыць яе дачка, яшчэ дзеўка. Яна яе палажыла на мой ложак упоперак, у нашых нагах. Цяпер дык я зусім перапужалася. Што з намі будзе? РЭГІНА

Рэгіна! Твае сны небанальнія, не кожнаму высніцца такое. Але і... даволі небяспечныя. Возьмем хача б першы сон. Вы з дачкой глядзелі парад, пэўна, было там шмат людзей. Гаворыць гэта пра страту самастойнасці. Мо і сапраўды ён цябе кіне і застанешся з дзецімі на лёдзе, як гэта найчасцей бывае пры разводах. Але ж вазьмі пад увагу і іншы элемент. Чорная віпратка твойго мужа няўхільна сведчыць пра нейкі сумны факт у тваім жыцці. А яшчэ дадаўшы чорныя думкі, якія праследавалі цябе (пайшоў, маўляў, да кахранкі), дык ружовых перспектывў няма чаго спадзявацца.

Што датычыць твойго другога сну, дык табе як чалавеку сямейнаму тая труна, якую прынесла знаёмая, прадвяшчала б нейкі прыбытак (старым — смерць, сямейным — прыбытак, маладым — вяселле) і доўгае жыццё. Непакоіць мяне аднак тая дзеўка, яе мёртвая дачка, што ляжала ў труне. Яна магла б табе ускладніць справу таго прыбытку. Я думаю, што ёсьць у цябе ворагі, якіх трэба асцерагацца.

АСТРОН

Чужое хваліце, свайго не бачыце...

На тэму лекараў-спецыялістаў многае гаворыцца. У большасці хворыя не давяржаюць сямейнаму лекару і шукаюць паратунку ў прафесараў. Чарамшане, напрыклад, часта за парадай ездзяць у Беласток замест у Гайнайку.

На хірургічнае аддзяленне Гайнайскага шпітала трапіў я ўпершыню два гады таму з вострым запаленнем мачавога пузыра. Аперацыя аказаўся неабходнай. Дачка з жонкай раптам перанесіць ў Беласток, але я даверыў гайнайскім спецыялістам. Дзякуючы волыту лекара хірурга Уладзіміра Манцюка (ён з'яўляецца ардынатаром аддзялення) я праз няпоўныя два тыдні вярнуўся дамоў. Аперацыя закончылася паспяхова. Таксама было і гэтым разам. Дрэннае самаадчуванне па прычыне стравінка заставіла выклікаць хуткую да-

памогу. Знаў трапіў на хірургічнае аддзяленне. І гэтым разам дапамог мне ардынатар Уладзімір Манцюк. Троє сутак пратрымалі мяне пад кропельніцай. Гэтым разам абышлося без аперацыі. Трэба адзначыць, што сярэдні персанал хірургічнага аддзялення акуратна ставіцца да хворых, хоць трапляюцца асобы, што на пашану не заслугоўваюць. Але ў кожнай чардзе знойдзеца „чорная” авечка.

Вярнуўся я ўжо дамоў, самаадчуванне нядронае. Зара адно засталося падзякаўці тым, хто даглядаў мяне ў час хваробы. Асабліва дзікую ардынатару Уладзіміру Манцюку. У народзе кажуць: „Чужое хваліце, свайго не бачыце...” Так можна сказаць у выпадку кіраўніка Гайнайскага хірургічнага аддзялення.

Уладзімір СІДАРУК

Даведнік для дзяўчат

Навошта нам хлопцы

„Яўдося, бойся Бога, навошта табе хлопец!?” — спытала мяне сяброўка, калі прачытала мой артыкул. Я з павагай прыняла яе пытанне і... не ведала, што адказаць! Аднак калі глыбей падумаць, аказваецца, што нібыта ёсьць розныя прычыны, каб мець хлопца — ужо на першы погляд відаць, што дзяўчына, якая знойдзе сабе пару, адразу робіцца шчаслівай і прыгажэйшай. Ад чаго гэтак?

Вядома, хлопец любіць дзяўчыну прытуліць, пацалаваць (зрэшты, узаемна!)... Аднак я хіба яшчэ не дарасла да гэтакай чуласці і напэўна не шукаю хлопца дзеля таго, каб мець да каго тулыцца. Тады — з якой? Чаго мне чакаць ад хлопца? Чаму я ўвогуле шукаю хлопца, а не сяброўкі?

Адказ надта прости — вось сяброўка не гляне табе глыбока ў очы і не скажа, што ты „найпрыгажэйшая ў цэльым свеце”, што ты „яго сонейка”, а хлопец — можа... Дзяўчата ўвогуле нямнога кажуць сабе кампліментай, можа з прычыны зайздрасці, а можа — з-за шыграці?

Зрэшты, хлопец настолькі лепшы за сяброўку, бо ён напэўна не будзе кахацца ў Славіку з матэматычна-фізічнага класа... А калі б нават гэта яму здары-

лася, ён на сто працэнтаў не будзе табе пра сваё каханне расказваць гадзінамі, як гэтае здараеца дзяўчатаам!

Сяброўка не адрамантуете вам радыё-прывёмніка... Хлопец, вядома, таксама гэтага не зробіць, але ёсё ж такі будзеце мець добрую забаву, гледзячы на яго злосць пры чарговай няўдалай спробе прывесці яго ў парадак. Найчасцей сябраваць з хлопцам весялей чым з дзяўчынай. Прычына пэўна заключаецца ў тым, што „прайдзівія мужчыны не плачуть”, тым часам у жанчын слёзы з'яўляюцца праявай уражлівасці. На жаль, такая ўражлівасць не чыніць жыцця весялейшым.

Да чаго яшчэ можа быць патрэбны хлопец? То, што скажу, не будзе адкрыццем: вось хлопцы не толькі ўмельцы, але праста любяць насіць за дзяўчынай яе сумку з пакупкамі або прынамсі прапускаць яе ў дзвярах. Калі дадаць да гэтага ёсяго яшчэ тое, што хлопец... ёсць хлопец, ды і няма чаму здзіўляцца, што не толькі Яўдося, але і больш сур'ёзныя дзяўчыны шукаюць сабе хлопцаў. Так ці інакш — патрэбныя яны нам, ці не — ад прыбытку галава не баліць.

Яўдося
jeudosia@wp.pl

на terenie woj. podlaskiego i oddziały „Ruch” na terenie całego kraju.

2. Cena prenumeraty na III kwartał 2002 r. wynosi 26,00 zł.

3. Cena kwartalnej prenumeraty z wysyłką za granicę pocztą zwykłą — 115,00; pocztą lotniczą Europa — 127,00; Ameryka Płn., Pld., Środk., Afryka, Azja, Australia — 153,00. Wpłaty przyjmują „RUCH” S.A., Oddział Krajowej Dystrybucji Prasy, ul. Jana Kazimierza 31/33, 01-248 Warszawa, Pekao S.A., IV O/Warszawa, Nr 12401053-40060347-2700-401112-005.

4. Prenumeratę można zamówić w redakcji. Cena 1 egz. wraz z wysyłką w kraju wynosi 3,40 zł, a kwartalnie — 44,20 zł; z wysyłką za granicę pocztą zwykłą — 4,70 (kwartalnie — 61,10), pocztą lotniczą: Europa — 5,30 (68,90), Ameryka Płn., Afryka — 5,90 (76,70), Ameryka Płd., Środk., Azja — 6,50 (84,50), Australia — 8,30 (107,90). Wpłaty przyjmują Rada Programowa Tygodnika „Niwa”, Białystok, ul. Zamenhofa 27, nr konta PBK S.A., I Oddział Białystok, 11101154-401150015504.

Niva

ТЫДНЕВІК
БЕЛАРУСАЙ
У ПОЛЬШЫ

Выдавец: Праграмная рада тыднёвіка „Niwa”.

Старшыня: Яўген Мірановіч.

Адрас рэдакцыі: 15-959 Беласток 2,

ul. Zamenhofa 27, skr. poczt. 149.

Тэл./факс: (0 10xx 85) 743 50 22.

Internet: http://republika.pl/niva_bielastok/

E-mail: niva_bielastok@poczta.onet.pl

альбо: niva_bielastok@skrzynka.pl

Нука

FAKTURA VAT NR 1995199-61021 - ORYGINAL
ZA ENERGIE ELEKTRYCZNA (Sekcja 311, KU727)
za okres 19/02/02 do 26/04/02

M-c sporządzony: 24 2002

Licznik nr: 10950893 Taryfa: G11 Mrożna: 1 Zabezpiecz: 25

Data	Wskaz.	Wskaz.	ile	Ilość	Cena	Należ. z VAT	VAT
1 26/04/02	bieżące	poprzed	m-c	kWh	z!	z!	z!
	377	3172		5	0,1409	0,70	22
	Opłata przesyłowa zmenna			5	0,2002	1,20	22
	Opłata przesyłowa stała		2		2,60	5,20	22
	Opłata dokumentowa		2		1,40	2,80	22
	Należność ogółem					9,70	
	Nplaty z rach. części					22,76	
	Do zapłaty					0,00	
	Pozostaje nadalata					13,06	

Razem Należność bez VAT VAT Kwota VAT Należność z VAT
7,95 zł 22 1,75 zł 9,70 zł

*** O G O Ł E M D O Z A PŁATY ***
Z faktury VAT za energię NR 61021
Za przekroczenie terminu płatności 0,00 → 0,04

„Даўчыны” нашага жыцця.

Розум

Гэта тое, што перш за ўсё робіць чалавека чалавекам. Таму яго і вызначаюць як homo sapiens, таму мы найперш і зьяўляемся боскімі стварэннямі. Са-мая сумная канстатация ў дачыненіі да каго-небудзь з нас: *Бог яму розуму ня даў*. Яшчэ гавораць: *Калі Бог хоча каго пакараць, ён пазбаўляе яго розуму*.

Праўда (гэта яшчэ адзін сумны факт), на кожнаму дадзена жыцьць ды кіравацца *сваім розумам*. Менавіта сваім, уласным, а не чужым — пазычаным у суседа, у так званага старэйшага брата ці перанятым у наваяўленага правадыра.

Розум — пільны вартавы жыцьцёвага ладу. Сон *розуму* нараджает пачвар. Ён, *розум*, супастаўляе факты, параўноўвае зъявы, асэнсоўвае досьвед, пра-водзіць мяжу паміж праўдай і хлусьнёй, паміж рэальнымі речамі і хімарамі, робіць высновы.

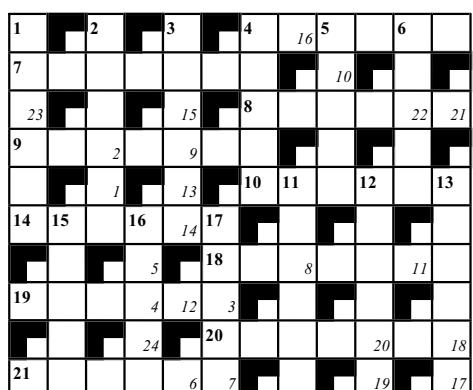
Розум — перадумова духоўнасці і аснова творчасці, стваральнай дзея-насці. Менавіта *розуму* належыць галоўнае інжынернае праўлі, згодна з якім эканоміць можна на ўсім, акрамя падмурка.

Розум, як нехта тонка заўважыў, ня будзе ставіць пытаньне: даганяць ці адстываць, разлучацца ці аб'ядноўвацца. Ён будзе выходзіць з таго, што лепей, а што горш, што добро, а што зло. Ён з магчымых варыянтаў выбірае апты-мальны.

На пастамэнце помніка Пушкіну, якім маскоўская мэрыя абдарыла менскія гарадзкія ўлады, некалькі дзён красаваўся напісаны юначым почыркам крылаты пушкінскі радок: „Няхай жыве *розум*, хай зынкне імгла”. Сапраўды, няхай.

Анатоль Вярцінскі
(паводле часопіса „ARCHE”, 7/2000)

Крыжаванка

4. падуладны сюзерэн, 5. сталіца Тыбета, 6. гарманічнае спалучэнне некалькіх музычных гукаў, 11. Джон, амерыканскі псіхолаг, заснавальнік біхевіярызма, 12. Фрыцьёф, лаўрэт Нобелеўскай мірнай прэміі ў 1922 г., 13. прадмет такі са-мы, як і першы, 15. легендарны ноўгародскі князь, заснавальнік дынастыі, 16. грашовы подкуп, 17. невялікая булка з пшанічнай муکі.

(Ш)

Рашэнне крыжаванкі складаўць літары з пазначаных курсівам палёў. Сярод чы-тачоў, якія на працягу месяца дашлоць у рэдакцыю праўлінья рашэнні, будуть разыграны кніжныя ўзнагароды.

Адказ на крыжаванку з 13 нумара
Гарызантальна: пласт, настройка, Карэя, аксід, бар, ткачыха, абармот, сад, спіна, вальс, Інданезія, рукаў.

Вертыкальна: патрэба, песня, тайга, нарчнікі, Аўстралія, какос, Джойс, бас, рад, Арынока, Айдар, Вазаў.

Рашэнне: Барыкада з пустых бочак ністойкая (афарызм Алеся Барскага).

Кніжныя ўзнагароды высылаем **Мі-халу Байко і Аляксандру Дабчынскаму** з Беластока.

Перавернуты галубец

Куды ні глянь — усюды палітыка. У спорце палітыка, у касцёле, у культуры, у каханні, у кухні... Аж ныдка робіцца. Куды ні ткнешся, ўсё тое. Зашы-ешся ў хаце — тое ж. Нават калі тэлеві-зар не ўключыш, дык з-за сцяны ўсё чу-ваць, да таго ж і суседзі не змаўкаюць. Лічаць гроши, якія ёсць або якіх няма, каментуюць дзеянні палітыкаў на якіх прагаласавалі або не прагаласавалі. У пасцель закапаешся — жонка ўсё пра-адно ды пра адно, а не пра тое самае, што цябе найбольш у гэты момант ці-кавіць. Добра, што няма ў нас гавэнды пра свядомае планаванне сям'і, што бы-ло вельмі палітычнае пару добрых дзе-сяткаў гадоў тому (ципер гэта крыху інай называецца, і нас практична не датычыць). Але ж жыць без гэтага ня-ма як, і як тую палітыку ні называць, яна існуе, дзеянічае, жыве і жыць будзе. А звычайны шэрэв чалавек, карысталь-нік і ахвяра палітыкі, выйсця не мае, як толькі тримацца з усея сілы свайго — індывідуальнасці, свайго куточка, дзе можа быць незалежным, а найбольш — пачуцця гумару. Усе рэгулярнасці ды каноны лічыць кур'ёзамі.

Я пару дзён таму збунтаваўся су-праць Агаціна кухні. Ну што за палі-тика ў мае Агаты — паводзіш сябе до-бра, не шкодзіш у хаце — згатуе смачна, падасць як чалавеку, а шчэ й пацалуе. А крыва ступіш ці скажаш што — на та-бе яечню, плюх гарбаты ў кубак, ча-стуйся. Або і сам сабе згатуй, з таго, што там у халадзільніку ці маразілцы. Затнецца — хоць ты з голаду памірай. Вядома, жартуе. Но гатуе смачна, асаб-ліва добра ў яе пірагі ўсялякія атрымля-вающа. Што па ёй і відна, — тое, што салодка ды смачна любіць паесці. Асаб-ліва ў апошні час. Я так ёй і сказаў быў, дык села на дынету.

— Сядай і ты, калі здзекуешся з май-го дыяметру! — ляслула дзверцамі хала-дзільніка і пайшла сесці на ту дынету.

Ну, дык я выбраўся ў гасподу. Каб не рабіць крыптарэкламы, не скажу, куды.

Хоць тут не была б крыптарэклама, а антырэклама, бо брыдка пахне ў той сталовай блізка „Цэнтралю” ў Беласто-ку. Пэўна, прыдаліся б там праста кан-дышынеры, і тыя пахі вывеяла б. Но смачна там гатуюць, і піва недарагое. Дык я пайшоў у кавярню, дзе смачна га-туе пані Валя Якімчук. Калі хто хоча там паесці, дык заўсёды пытаецца: „Хто сёняні на кухні? Валя ці Аля?” Калі пані Валя — садавіся і чакай смачнотаў.

Сеў я ў той кавярні ля Рынку Кас-цюшкі, збіраюся заказваць. А што да-юць?

— Галубец *a la Marszand*, значыцца, перавернутую катлету, — призналася новая афіцыянтка. Прыгожы дзеўкі паявіліся ў кавярні ў апошні час, ды нейкі ўсе маленькія, нефарматныя, як на мой густ.

Я задумаўся. Галубец гэта ці катле-та? Ці перавернутая катлета гэта так-сама перавернуты галубец? Ці гэта не-істотна, у які бок яе варочаць? Ці звер-ху яна як галубец, а спадсподу — кат-летка?

— Гэта пані Валя рабіла? — выпада-ла ўпэўніцца.

— Пані Валя.

— Ну, дык давайце! — я, ведаючы практику пані Валі ў Гродні і ў „Грод-не”, быў згодны з'есці нават штосьці зу-сім палітычна некарэктнае, абы толькі з яе рук.

Праз нейкі час гэтая мілая бландзі-начка паднесла мне тое цуда ў гарніры з адмыслова наструганага яблычка, зе-ляніны і трох таўканічных куляў. Стой я варочаць відэльцам тое штосьці на та-лерцы. З абодвух бакоў — катлета. Спрабаваў — галубец, бо капуснае, ды з мясам вельмі смачным. Ды таго ж — дзеўшы штуки. А іншыя наведальнікі — па-адным дасталі!?

— Гэта спецыяльна для спадара Ван-дала, так сказаў на кухні! — канфідэн-цыяльна шапнула афіцыянтка.

Такая ў М. палітыка!

Вандал Арлянскі

„Даўчіны” Андрэя Гаўрылюка

Двух мерцвякоў выграбліся з магіл і ходзяць ноччу па могілках. Убачылі яны матацыкл і адзін з іх пытае другога:

— Праедземся?

— Безумоўна! Ты запусці машыну, а я зараз вярнуся.

Першы запусціў матацыкл і бачыць, што другі нясе дзве пліты з эпітафіямі.

— Навошта іх бярэш? — пытае.

— А ты хочаш выехаць у дарогу без дакументаў?

* * *

Бабулька з унучкай аглядаюць вы-стаўку сучаснага жывапісу.

— Ой, якая гадасць, — крывацца ба-булька перад чарговай рамкай.

— Бабулька, — усклікае унучка, — гэта ж листэрка!

* * *

Сярэдневякоў. Ноччу на пабоішчы з'яўляюцца вайкі. Абнюхваюць целы рыцараў ды праклінаюць:

— Знаў давядзенца есці вячэру з ба-нак.

* * *

Андрэй з жонкай і цешчай жылі ў прыгожым асабняку. Аднойчы ў іх до-ме ўспыхнуў пажар, ад якога пажарнікам удалося ўратаваць толькі сужон-цаў. Калі яны глядзелі на пажарышча, пачулі пах карамелі.

— Я і не ведаў, — азваўся да жонкі Андрэй, — што твая мама хварэла цук-ровым дыябетам.

* * *

Двух вар’ятаў едуць на грузавіку. Пад’ядзжаюць да тунеля з амежаван-нем вышыні; іхні самаход на дваццаць сантиметраў завысокі.

— Ёсць выхад, — кажа адзін. — Спус-цім камеры ў колах і наш грузавік па-месціца.

— Дурны ты, — адказвае другі. — То ж гэта верх самахода не месціца, а не ніз.

* * *

У выніку напружанай працы Пятру удалося пакласці ў пакой лінолеум. Калі падняўся, каб закурыць і палюбавацца сваім тварэннем, пабачыў невялікі горб. Вылаўся, але рашыў нічога не папраўляць. У гэты момант на парозе з'явіўся сынок:

— Татка! Ці ты не бачыў дзе нашага коціка?

* * *

— Абстракцыя, — тлумачыць на-стаўнік, — гэта такая рэч, пра якую можам падумаць, але не можам да яе дакрануцца. Ці хто можа прывесці прыклад?

— Гэта новы самаход майго таткі, — адказвае Янка.